

İklim Göçmenleri; Hukuki Statü Problemi, Devletlerin Koruma Yükümlülüğü ve Çözüm Önerileri

Lale AYHAN İZMİRLİ*

Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK–ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk ABD, lale.ayhan@hbv.edu.tr,
ORCID: 000-0002-8838-455X.

Makale geliş tarihi: 4 Temmuz 2023 **Makale kabul tarihi:** 10 Kasım 2023

Atıf önerisi: Ayhan İzmirli, Lale. “İklim Göçmenleri; Hukuki Statü Problemi, Devletlerin Koruma Yükümlülüğü ve Çözüm Önerileri.” *Ankara Barosu Dergisi* 82, no. 1 (Ocak 2024): 137-193. **DOI:** 10.30915/abd.1302957.

İKLİM GÖÇMENLERİ; HUKUKİ STATÜ PROBLEMİ, DEVLETLERİN KORUMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Öz

İnsan faaliyetleri veya doğa olayları sebebiyle ortaya çıkan iklim değişikliği, kişilerin ülke içinde veya dışında yer değiştirmesine sebep olmaktadır. Yakın gelecekte münferit veya kitlesel göçlerin en önemli nedeni iklim değişikliği olacaktır. İklim değişikliklerinden etkilenerek yer değiştiren insanlar literatürde “iklim mültecileri”, “çevre mültecileri” veya “iklim göçmenleri” olarak anılmaktadır. Bu kişilerin hukuki statüsü ve devletlerin iklim göçmenlerine koruma sağlama yükümlülüğü bulunup bulunmadığı gibi bazı konular ise halen belirsizdir. Çalışmada iklim değişikliği sebebiyle buldukları ülkeyi terk ederek başka bir ülkeye giden milletlerarası iklim göçmenlerine ilişkin bazı konular üzerinde durulacaktır.

Bu bağlamda iklim değişikliği ve göç ilişkisi hakkında kısaca bilgi verilecektir. Devamında iklim değişikliği sebebiyle bulunduğu yeri terk ederek başka bir ülkeye giden kişilerin Cenevre Konvansiyonu ve Türk hukuku bakımından ‘mülteci’ olarak kabul edilip edilmeyeceği ile Türk hukukunda bu kişileri koruyacak bir mekanizmanın bulunup bulunmadığı incelenecek ve iklim değişikliği ve göçe ilişkin yapılan çalışmalar hakkında genel bilgi verilerek, devletlerin iklim göçmenlerine koruma sağlama yükümlülüğü üzerinde durulacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise iklim göçmenlerine koruma sağlanmasına yönelik çözüm önerileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

İklim değişikliği

iklim göçmenleri

çevresel göçmen

iklim mültecileri

uluslararası koruma

CLIMATE MIGRANTS; THE PROBLEM OF LEGAL STATUS, STATES' OBLIGATION TO PROTECT AND PROPOSALS FOR THE SOLUTION

ABSTRACT

Climate change, due to human activities or natural events, causes people to relocate inside or outside their countries. Climate change will be the most important reason of individual or mass migration in the near future. People who are affected by climate change and displaced are referred as “climate refugees”, “environmental refugees” or “climate migrants”. Some issues, such as the legal status of these people, whether the states have an obligation to provide protection to climate migrants are still unclear. This study focuses on some issues related to international climate migrants who leave their country and go another country due to the climate change.

In this context, a brief information will be given about the relationship between climate change and migration. Afterwards, whether people who leave their country and go another one due to the climate change accepted as ‘refugees’ in terms of Geneva Convention and Turkish law, and if there is any other protection mechanism in Turkish law to protect these people will be examined and general information will be given regarding the climate change and migration, and the obligation of states to provide protection to climate migrants will be emphasized. In the last part of the study, solution suggestions will be evaluated.

Keywords:

Climate change

climate migrants

environmental migrants

climate refugees

international protection

GİRİŞ

İklim değişikliği son yıllarda oldukça gündemde yer tutan bir konudur. Yakın gelecekte ise iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişileri ifade eden “iklim göçmenleri”, göç hukuku alanında en fazla tartışılan problemlerden birisi olacaktır. Göç hukuku alanında söz konusu kişilerin herhangi bir hukuki statüsünün bulunmaması, iklim göçmenlerini koruyucu düzenlemelerin ve mekanizmaların yokluğu, iklim değişikliği nedeniyle yer değiştirmelere ilişkin en problemlili noktayı teşkil etmektedir.

Çalışmada öncelikle iklim değişikliği ve küresel iklim sorunları hakkında kısaca genel bilgi verilecektir. Akabinde söz konusu kişileri ifade etmek üzere kullanılan terminoloji üzerinde durularak, 1951 Cenevre Konvansiyonu ve Türk hukuku bakımından bu kişilerin mülteci olup olmadıkları ve Türk hukukundaki diğer koruma mekanizmaları bu bağlamda kısaca değerlendirilecektir. Devamında ise milletlerarası iklim değişikliği ve iklim göçmenlerine ilişkin olarak milletlerarası alanda yapılan çalışmalar ve ülkelerin iklim göçmenlerine koruma sağlama zorunluluğu bulunup bulunmadığı üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda milletlerarası alanda iklim göçmenlerine koruma sağlayan bir düzenleme bulunup bulunmadığı değerlendirilecek, bazı ülkelerde iklim göçmenlerine sağlanan korumadan kısaca bahsedilecek ve nihayetinde devletlerin iklim göçmenlerine koruma sağlama yükümlülüklerinin olup olmadığına ilişkin yaklaşımlar incelenecektir. Son olarak ise iklim göçü sorununa yönelik olarak önerilen çözümler üzerinde durulacak ve sonuç kısmında bu kişileri koruyucu bir mekanizma ortaya konulmasında benimsenmesi gereken prensipler tespit edilecektir.

I. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ, İKLİM-GÖÇ İLİŞKİSİ ve İKLİM GÖÇMENLERİ KAVRAMI

A) İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE İKLİM-GÖÇ İLİŞKİSİ

İklim değişikliği sonucunda insanların yer değiştirmesi, siyasi, ekonomik veya kültürel sebeplerle yer değiştirmeye kıyaslandığında nispeten yeni bir olgudur. Günümüzde göç, açlık ve benzeri sebeplerden ziyade kültürel, siyasi, ekonomik, sanayileşme, eğitim gibi gerekçelerle ortaya çıkmaktadır. Yakın bir gelecekte ise göçün en önemli nedeni iklim değişikliği olacak gibi görünmektedir.^[1]

[1] Benzer yönde bkz. Elizabeth Marino ve Heather Lazrus, “Migration or Forced Displacement?: The Complex Choices of Climate Change and Disaster Migrants in

Sanayi devrimi sonrasında çevresel değişim farklı bir boyut kazanmış ve günümüzde okyanusların asitlenmesi, çölleşme, ormansızlaşma, verimli arazilerin kaybı, biyolojik çeşitliliğin azalması, küresel sıcaklığın artması, buzulların erimesi, kaynakların azalması, kıyı şeritlerinin kaybı, tarım arazilerinin verimsizleşmesi, kuraklık, sel, aşırı hava olayları, mevsim değişimi gibi küresel düzeyde problemler ortaya çıkmıştır.^[2] Dünyada nüfusun hızla artmasına karşılık bu artışa karşılık verecek tarım arazilerinin yokluğu, altyapının ve kanalizasyon sistemlerinin olmaması, deniz seviyesinin yükselmesi, tarım topraklarındaki tuz oranının sürekli artması gibi sebeplerle insanlar ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmektedir.^[3] İklim değişikliği sebebiyle insanların ekonomik, çevresel ve politik yaşam şartları değişime uğradığında insanlar göç etmeye karar verebilmektedir.^[4] Sadece yaşam şartlarının değişime uğraması değil, bazı ülkeler açısından iklim değişikliği göçü hayatta kalma meselesi haline gelmiştir.

Shishmaref, Alaska and Nanumea, Tuvalu,” *Human Organization* 74, no. 4 (Winter 2015): 341-350, 341. İklim değişikliği nedeniyle ortaya çıkan çevresel bozulmaların tetiklediği göç hakkında daha fazla bilgi için bkz. Seda Yurtcanlı Duymaz, İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları: Çevresel Zorunlu Göç (Ankara: Adalet, 2021), 23-48.

- [2] Fırat Harun Yılmaz ve Mücahit Navruz, “Küresel İklim Değişikliği, İklim Mültecileri ve Güvenlik,” *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi* 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı, (2019): 255-270, 3-4. Benzer yönde bkz. Lauren Nishimura, “Climate Change Migrants: Impediments to a Protection Framework and Need to Incorporate Migration into Climate Change Adaptation Strategies,” *International Journal of Refugee Law* 27, no. 1 (2015): 107-134, 110; Dina Ionesco, Daria Mokhnacheva ve François Gemenne, *The Atlas of Environmental Migration* (London and New York: Routledge, 2017), 34 vd.
- [3] Nuray Ekşi, “İklim Mültecileri,” *Göç Araştırmaları Dergisi* 2, no. 2 (Temmuz-Aralık 2016): 10-58, 201; Jane McAdam, “Protecting People Displaced by the Impacts of Climate Change: The UN Human Rights Committee and the Principle of Non-Refoulement,” *American Society of International Law* 114, no. 4 (2020): 708-725, 10-11.
- [4] İsmet Akbaş, “İklim Değişikliği ve İklim Mültecileri: Genel Bir Bakış,” *Social Sciences Studies Journal* 4, no. 4 (2018): 5159-5172, 5160.

Hâlihazırda küresel ısınma sebebiyle Afrika'da milyonlarca hayvan ve yüzbinlerce insan hayatını kaybetmektedir.^[5] İklim değişikliğinden şiddetle etkilenen Alaska'da bulunan Shismaref şehri sakinleri yurtdışına göç etmek yerine, şimdilik şehri taşımayı seçmişler ve Shismaref iklim değişikliği nedeniyle taşınan ilk şehir olmuştur.^[6] Fakat iklim değişikliğinin sonuçları durdurulmadığı veya yavaşlatılmadığı takdirde bu tür önlemler dahi yeterli kalacaktır. Maalesef öngörülen senaryolar, durumun daha da kötüye gideceğine işaret etmektedir. Örneğin deniz seviyesinin bir metre daha yükselmesi halinde Maldivler, Marshall Adaları, Kiribati ve Tuvalu'nun insanların yaşayamayacağı yerler halini alacağı öngörülmektedir.^[7] Başka bir ifadeyle bu ülkelerde yaşayan insanlar yakın gelecekte vatansız kalacaklardır.^[8] Bunlara ek olarak küresel ısınma sebebiyle kuraklık artmaktadır ve buna bağlı olarak önümüzde yıllarda 700 milyon ila 1.5 milyar arasında insanın su sıkıntısı çekeceği öngörülmektedir.^[9] Fas, Tunus ve Libya'da her 1000 km büyüklüğünde değerli arazi çöllere katılmakta ve çöllere genişlemektedir.^[10] Bunların yanında Almanya, Belçika, Hollanda, Danimarka, Polonya, Romanya gibi Avrupa ülkeleri ile Bangladeş, Çin, Endonezya, Hindistan,

- [5] Kara K. Moberg, "Extending Refugee Definitions to Cover Environmentally Displaced Persons Displaces Necessary Protection," *Iowa Law Review* 94, (2009): 1107-1136, 1110.
- [6] İklim değişikliğinin Shismaref'te ortaya çıkardığı durum hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Marino ve Lazrus, "Migration or Forced Displacement?," 343 vd.
- [7] Frank Biermann ve Ingrid Boas, "Protecting Climate Refugees: The Case for a Global Protocol," *Environment: Science and Policy for Sustainable Development* 50, no.6 (2008): 8, 10; Ekşi, "İklim Mültecileri," 20; Shelly Wilcox, "Does Brock's Theory of Migration Justice Adequately Account for Climate Refugees?," *Ethics & Global Politics* 14, no. 2 (2021): 75-85, 76; Jane McAdam, "Swimming Against the Tide: Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer?," *International Journal of Refugee Law* 23, no. 1 (2011): 1-27, 8 vd.
- [8] Muhammad Bilawal Khaskheli vd., "Environmental Migrants in the International Refugee Law and Human Rights: An Assessment of Protection Gaps and Migrants' Legal Protection," *Journal ScienceRise: Juridicial Science* 3, no.13 (2020): 52-59, 56.
- [9] Biermann ve Boas, "Climate Refugees," 10. Benzer yönde bkz. Moberg, "Extending," 1111.
- [10] Moberg, "Extending," 1110-1111.

Tayland, Vietnam gibi yüksek nüfuslu Güney Asya ülkelerinin de tehdit altında olduğu belirtilmektedir.^[11] 2050 yılında yalnızca Latin Amerika, Sahra Altı Afrika ve Güneydoğu Asya'da iklim göçmenlerinin sayısının 143 milyona ulaşacağı^[12], toplamda 150 milyondan fazla insanın iklim göçmeni olacağı^[13] tahmin edilmektedir. Sadece Bangladeş'te hortum, sel baskınları, deniz seviyesinin yükselmesi, fırtına gibi sebeplerle 30 milyon insanın 2050'de iklim göçmeni haline geleceği tahmin edilmektedir.^[14] Anlaşılacağı üzere iklim değişikliği, insanlık tarihindeki en geniş çaplı mülteci krizini yaratmaktadır.^[15] Bu duruma bağlı olarak ortaya çıkacak problemler tüm dünyayı etkileyecektir. Öyle ki, 2021 yılının Kasım ayında gerçekleşen ve

-
- [11] Emre Külüşlü, "İklim Göçmenliği Sorununun Hukuki Boyutu," *MHB* 40, no.2, (Prof. Dr. Cemal Şanlı'ya Armağan) (2020): 1175-1197, 1181.
- [12] Rachel Castellano, Nives Dolšak ve Aseem Prakash, "Willingness to Help Climate Migrants: A Survey Experiment in the Korail Slum of Dhaka, Bangladesh," *PLoS ONE* 16, no. 4 (2021), <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0249315> (9.11.2021), 3.
- [13] Khaskheli vd., "Environmental," 55; Biermann ve Boas, "Climate Refugees," 11. Bazı kaynaklarda ise 300 milyon olacağı belirtilmektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. François Gemenne, "Why the Numbers Don't Add Up: Estimates and Predictions of People Displaced by Environmental Changes," *Global Environmental Change* 215, (2011): 541-549, 544 vd. Hatta Uluslararası Göç Organizasyonu'nun yayınladığı bir raporda, 25 milyon ila 1 milyar arasında insanın yer değiştireceği belirtilmektedir. Bkz. IOM, *Climate Change Environmental Degradation and Migration* (Geneva: IOM, 2009), 30.
- [14] Jane McAdam, "Swimming Against the Tide: Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer?," *International Journal of Refugee Law* 23, no. 1 (2011): 1-27, 11. Benzer yönde bkz. Castellano, Dolšak ve Prakash, "Willingness," 3 vd.
- [15] Frank Biermann ve Ingrid Boas, "Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees," *Global Environmental Politics* 10, no. 1 (February 2010): 60-88, 83.

İskoçya'nın ev sahipliğini yaptığı COP 26 (*Conference of Parties*)^[16] İklim Değişikliği Konferansı “dünyanın son şansı” olarak tanımlanmıştır.^[17]

B) İKLİM GÖÇMENLERİ KAVRAMI

İklim göçmeni kavramını incelerken, öncelikle ‘göçmen’ kavramının kısa bir tanımının yapılması gerekmektedir. Uluslararası Göç Örgütü’ne (*International Organisation for Migration-IOM*) göre ‘göçmen’, milletlerarası hukukta tanımlanmayan, farklı sebeplerle, ülke içinde veya uluslararası bir sınırın ötesinde, geçici veya kalıcı olarak olağan ikametgahından ayrılan kişiyle ilgili genel anlayışı yansıtan şemsiye bir terim olup, göçmen işçiler gibi tanımlanmış hukuki kategorilerdeki kişileri içerebildiği gibi, milletlerarası hukukta özel olarak tanımlanmamış kişileri de içermektedir.^[18]

İklim göçmenleri kavramının ise milletlerarası alanda evrensel olarak uzlaşılan bir tanımı bulunmamaktadır.^[19] Genel olarak çevre felaketleri ve iklim değişikliğinden etkilenerek yer değiştiren insanları ifade etmek üzere ‘iklim göçmeni’ kavramı kullanılmaktadır.^[20] Bu terim, iklim değişikliğinin neden olduğu sel, deprem, kuraklık, kasırga, orman yangınları, doğal kaynakların tükenmesi, ekilebilir tarım topraklarının azalması, deniz seviyesinin yükselmesi ve benzeri sebeplerle yaşadığı yeri terk ederek, başka bir

[16] Birleşmiş Milletler’in 1994 yılında beri her yıl düzenlediği konferanslarda ülkeler bir araya gelerek, iklim değişikliği ile mücadele konusunda bir yol haritası çizmektedir. Bu konferanslar Türkçe literatürde ‘Taraflar Konferansı’ veya ‘BM İklim Değişikliği Konferansları’ olarak adlandırılmaktadır. BM İklim Değişikliği Konferanslarının 26’ncısı 1-12 Kasım 2021 tarihlerinde İskoçya, Glasgow’da gerçekleşmiştir.

[17] BBC News Türkçe, “COP 26 İklim Konferansı: Glasgow’da Başlayan Zirvede Neler Tartışılacak ve Kimler Katılacak?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59096126> (10.11.2021). Çalışmanın hazırlandığı tarihte en son Taraflar Konferansı Kasım 2022 tarihinde yapılmıştır. Bkz. United Nations Climate Change, Conference of Parties, <https://unfccc.int/process/bodies/supreme-bodies/conference-of-the-parties-cop> (10.09.2022).

[18] IOM, *Glossary on Migration* (Geneva: IOM, 2019), https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf (12.09.2023), 132.

[19] Marta Picchi, “Climate Change and the Protection of Human Rights: The Issue of Climate Refugees,” *US-China Law Review* 13, no. 7 (2016): 576-583, 578.

[20] Shelly Wilcox, “Brock’s,” 76.

ülkeye giden kişileri ifade etmektedir.^[21] İklim değişikliği sebebiyle göç eden kişiler homojen bir grup oluşturmayıp, göçün süresi ve yönü gibi unsurlar bakımından farklılık gösterdiği için göç hareketleri de farklı görünümle ortaya çıkmaktadır^[22].

Literatürde iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı sonuçlar nedeniyle yer değiştiren kişileri ifade etmek için farklı terimler kullanılsa da bu kullanımların hepsi özünde benzer duruma işaret etmektedir. Söz konusu çevre olayları iklim mültecileri (*climate refugees*), çevre mültecileri (*environmental refugees*), çevre göçmenleri (*environmental migrants*), iklim göçmenleri (*climate migrants*) ve iklim değişikliği göçmenleri (*climate change migrants*) gibi kavramları ortaya çıkarmıştır.^[23] Belirtmek gerekir ki, bu kavramların hiçbirisi herhangi bir milletlerarası hukuk enstrümanında açıkça ve özellikle tanımlanmamıştır.^[24] ‘İklim mültecisi’ veya ‘çevre mültecisi’ gibi kavramlar başlangıçta konuyla ilgili çevrelerce, iklim değişikliği nedeniyle yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kalan kişileri ifade etmek için kullanılmış olsa

[21] Benzer yönde bkz. Wilcox, “Brock’s,” 76; Päivi Lujala vd., “How Do Host-Migrant Proximities Shape Attitudes Toward International Climate Migrants?,” *Global Environment Change* 65, (2020) 102156, 1; Sibel Safi, *Mülteci Hukuku* (Legal, 2017), 107; Nishimura, “Climate,” 110-111; Külüşlü, “İklim Göçmenliği,” 1180.

[22] Yurtcanlı Duymaz, İklim Göçmenleri, 81.

[23] Bu kavramlara ilişkin tanımlar için bkz. Ekşi, “İklim Mültecileri,” 17-18; Yılmaz ve Navruz, “Küresel İklim Değişikliği,” 7; Khaskheli vd., “Environmental,” 53; Nishimura, “Climate,” 111-114. Ayrıca bkz. Ilan Kelman, “Imaginary Numbers of Climate Change Migrants,” *Social Sciences* 8, no. 5 (2019): 131 vd., www.mdpi.com/journal/socsci (9.11.2021), 2 vd; Ionesco, Mokhnacheva ve Gemenne, *Atlas*, 3, Yurtcanlı Duymaz, İklim Değişikliği, 82-94. Bu kavramlar içinde en eskisi olarak kabul edilebilecek olan ‘çevre mültecileri kavramı ilk kez 1970’li yıllarda kullanılmış, akabinde 1985’te BM Çevre Programında kullanılmasıyla literatürde kabul görmüş ve zaman içinde iklim değişikliğinin etkilerinin şiddetlenmesiyle birlikte diğer kavramlar da kullanılmaya başlanmıştır. Kavramlara ilişkin tarihi süreç için bkz. Khaskheli vd., “Environmental,” 52-53.

[24] Michele Klein Solomon ve Koko Warner, “Protection of Persons Displaced as a Result of Climate Change, Existing Tools and Emerging Frameworks,” içinde *Threatened Island Nations, Legal Implications of Rising Seas and a Changing Climate*, ed. Michael B. Gerrard ve Gregory E. Wannier, 243-298 (Cambridge University Press, 2013), 243, 245.

da,^[25] artık bu terimlerin büyük ölçüde yanıltıcı olma potansiyeli taşıdığı kabul edilmekte ve bu nedenle ‘çevresel göçmen’ veya ‘yerinden edilmiş kişi’ terimleri tercih edilmektedir.^[26] Gerçekten de ‘mülteci’ kavramı, özellikle Cenevre Konvansiyonu’nun işaret ettiği çerçevede tanımlanan ve kabul edilen bir statü olması sebebiyle bu kişilerin durumunu ifade etmeye uygun değildir. Buna karşılık ‘göçmen’ teriminin, geniş anlamda hem zorunlu veya gönüllü yer değiştirmeleri içermesi, hem de ülke içinde veya dışında gerçekleşen yer değiştirme hareketlerini kapsayan şemsiye bir terim olması sebebiyle, bu ifadenin kullanılması daha uygun görünmektedir.

İklim göçmenleri kavramı ise çevre göçmenlerinin bir alt kategorisi olarak kabul edilmektedir.^[27] İklim göçmenleri, “iklim değişikliğinin tetiklediği uzun vadeli çevresel bozulmalar ile doğal ve insan kaynaklı afetler sonucunda temel insani ihtiyaçlarını karşılayamayacak bireysel veya kitlesel olarak yerleşik bulunduğu çevreden veya ülkeden göç etmek zorunda kalan kişilerdir”.^[28] IOM da benzer bir tanım yapmıştır. IOM iklim göçmenlerini, “yaşamları veya yaşam şartları olumsuz olarak etkilenen, çevredeki ani veya kademeli değişimler sebebiyle zorunlu olarak yaşadıkları yerden ayrılmak durumunda kalan, geçici ya da kalıcı olarak kendi ülkeleri içinde yer değiştiren veya başka

[25] Söz konusu kişilerin ‘mülteci’ olarak kabul edilip edilemeyeceği hakkındaki tartışmalara genel hatlarıyla bir sonraki başlık altında değinilmiştir. Bkz “II. Cenevre Konvansiyonu ve Türk Hukukuna Göre İklim Göçmenlerinin Mülteci Olarak Değerlendirilip Değerlendirilemeyeceği Meselesi”.

[26] IOM, *Glossary 2019*, 32.

[27] Ama Francis, “Climate-Induced Migration & Free Movement Agreements,” *Journal of International Affairs* 73, no.1 (2019): 123-133, 124; Biermann ve Boas, “Warmer World,” 62; Yılmaz ve Navruz, “Küresel İklim Değişikliği,” 7.

[28] Külüşlü, “İklim Göçmenliği,” 1187. *Külüşlü*, iklim göçmenleri sorununa yönelik olarak hazırlanacak milletlerarası anlaşmalarda, çözümün ilk adımı olarak iklim göçmeni statüsünün belirlenmesinde bu tanımın kullanılmasını önermektedir.

ülkelere giden kişiler”^[29] olarak tanımlamaktadır.^[30] Buna göre söz konusu

[29] IOM, *Environmental Migrants and Global Governance: Facts, Policies and Practices* (Geneva: IOM, 2017), 1 dn.1. İklim göçmeni veya iklim mülteci kavramlarının tanımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Olcay Ziya, “Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri,” *TBB Dergisi* 99 (2012): 229-240, 230-231; Yılmaz ve Navruz, “Küresel İklim Değişikliği,” 8; Akbaş, “İklim Değişikliği,” 5162-5163. Bunun yanında iklim göçmenlerinin farklı gruplara ayrıldığını ve buna bağlı olarak yapılan tanımların farklılık gösterebileceğini de belirtmemiz gerekir. İklim mültecileri hakkında geçici iklim mültecileri, uzun dönem iklim mültecileri ve daimi iklim mültecileri şeklinde ayrımlar yapılmaktadır. Bkz. Ekşi, “İklim Mültecileri,” 13.

[30] İklim göçmenleri ifadesi göç ile iklim değişikliğinin doğrudan nedenselliğine işaret etse de, aslında göçü ortaya çıkaran faktörler sosyo-kültürel nedenler, politik-ekonomik çevre, göçe karşı bireysel ve toplumsal yaklaşım ve benzeri birçok karmaşık faktör bulunmaktadır. Bkz. David Hodgkinson vd., “The Hour When the Ship Comes in: A Convention for Persons Displaced By Climate Change,” *Monash University Law Review* 36, no. 1 (2010): 69-120, 72. Bu nedenle aslında ‘hangi faktörlere’ ve ‘hangi derecede’ bağlı olarak kişinin iklim değişikliği sebebiyle göç etmesi halinde ‘iklim göçmeni’ olarak kabul edileceği de tartışılmalıdır. Konuyu bu yönden de değerlendiren *Kelman*, iklim değişikliğini nedensellik yoluyla doğrudan göçe bağlayan kanıtların eksikliği ile iklim değişikliği-göç arasındaki bağlantıyı etkileyen faktörlerin çoğunluğunu vurgulamakta ve nedensellik bağının ortaya çıkması için iklim değişikliğinin göçe neden olması gerektiğini, buna ilaveten bu kişilerin göç etmek zorunda kalıp kalmadıklarının araştırılmasının da önemli olduğunu belirtmektedir. Bkz. *Kelman*, “Climate Change,” 1-3. Buna karşılık *Nicholson* ise iklim değişikliği ve göç arasındaki nedensellik bağına odaklanılmasına karşı çıkmakta ve bu yöndeki yaklaşımların statükoya mantıksal bir dayanak sunmadığını belirtmekte, odaklanılması gereken konunun, kaynakların etkin dağılımı ve söz konusu göçmenlerin haklarının ihlal edilmesi olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. Calum T.M Nicholson, “Climate Change and the Politics of Casual Reasoning: The Case of Climate and Migration,” *The Geographical Journal* 180, no. 2 (2014): 151-160, 158-159. Ancak nedensellik bağı dikkate alınmadığı takdirde isteğe bağlı göçler ise zorunlu göçlerin birbirinden ayrılması imkansızlaşacaktır. Her ne kadar Uluslararası Göç Örgütü’nün daha önceki çalışmalarında, göç etme kararının genellikle zorlayıcı bir dışsal faktör olmaksızın, ilgili tarafından özgürce alındığı tüm durumları içerecek şekilde anlaşıldığı ifade edilse de, (Bkz. IOM, *Glossary on Migration* (Geneva: IOM, 2004), https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_1_en.pdf (12.09.2023), 40), kabul etmek gerekir ki, göç etme kararı zorlayıcı dışsal faktörlerin etkisi ile ortaya çıkan yer değiştirmeleri ifade edebileceği gibi, daha iyi bir hayat arzusuyla ‘belli düzeyde gönüllü bir hareketi de ifade etmektedir. Zorlayıcı dışsal faktörlerin etkisi ile göç eden ‘zorunlu göçmenler’ söz konusu olduğunda, gönüllü bir yer değiştirmeden söz edilemez. Bkz. *Kelman*, “Climate Change,” 2. İklim değişikliğinin ekonomi, tarım, insan ve hayvan sağlığı,

yer değiştirme hareketi gönüllü olarak gerçekleşmeyip, bu kişiler zorunlu olarak yer değiştirmek durumunda kalmaktadır^[31]. Yukarıda genel hatlarıyla belirttiğimiz terminoloji ışığında çalışmada, söz konusu kişileri daha doğru ifade ettiğini düşündüğümüz ‘iklim göçmenleri’ kavramı kullanılacaktır.

İklim göçmenleri, milletlerarası hukuk tarafından korunmadığı için fazlasıyla savunmasız bir grup olarak görülmektedir.^[32] Genel olarak gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler veya fakir ülkeler iklim değişikliğinden en fazla etkilenen ülkelerdir. Başka bir deyişle doğanın uzun süre sömürülmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan sonuçlarla en fazla karşı karşıya kalanlar, fakir ülkeler ve sosyo-ekonomik açıdan en savunmasız bireylerdir.^[33] Tahmini

ticaret, istihdam ve hayata dair hemen her alanda doğrudan ya da dolaylı etkisi olduğu dikkate alınır, göç ve iklim değişikliği arasındaki nedensellik bağı göz önünde bulunduran bir ayırım yapılmadığı takdirde, kişilerin gönüllü olarak göç etme isteği bulunan ve aynı zamanda iklim değişikliği ile zayıf nedensellik bağı gösteren her durum için iklim göçü kavramının kullanılabilmesi açıktır. Konuyu bu bakışla ele aldığımızda, iklim değişikliğinin görece tolere edilebilir etkileri karşısında kişilerin göç etme istediği ile iklim değişikliğinin tolere edilemez ve hayatı doğrudan tehdit eden etkileri sebebiyle hayatta kalabilmek için ortaya çıkan göç etme zorunluluğunun birbirinden ayrılması gerekir. Dolayısıyla bu noktada iklim göçmenleri ifadesinin, zorunlu göçmen kavramının bir alt kategorisi olarak ele alınması uygun görünmektedir. Kanaatimizce iklim değişikliğinin belirli bir bölgede yaşamayı imkansız kıldığı veya yakın gelecekte imkansız kılacağı durumlarda, kişilerin hayatlarını idame ettirebilmek için göç etmek zorunda kalması halinde ‘iklim göçü’ ifadesinin kullanılması daha uygun olacaktır. İklim değişikliğinin hayat şartlarını sadece zorlaştırmış olması, kişilerin daha rahat veya daha iyi bir hayat için göç etmesi gibi durumlar nedeniyle göç olgusu ortaya çıkmışsa göç ve iklim değişikliği arasındaki nedensellik bağı zayıflayacaktır düşüncesindeyiz.

- [31] IOM, *Environmental Migrants*, 1, dn.1. Buna karşılık IOM’un daha sonraki yayınlarında ‘iklim göçmenleri’ kavramı tanımlanırken, hem zorunlu yer değiştirme hareketleri hem de isteğe bağlı, diğer bir ifadeyle gönüllü yer değiştirme hareketleri bu tanım kapsamına dahil edilmiştir. Bkz. IOM, *Glossary 2019*, 31.
- [32] Picchi, “Climate Change,” 577-578. Benzer yönde bkz. Benoit Mayer ve Christel Cournil, “Climate Change, Migration and Human Rights: Towards Group-Specific Protection?,” içinde *Climate Change And Human Rights, an International and Comparative Law Perspective*, ed. Ottavio Quirico ve Mouloud Boumghar (Routledge, 2016) 173-188, 175.
- [33] Dayna Nadine Scott ve Adrian A. Smith, “The Abstract Subject of the Climate Migrant: Displaced by the Rising Tides of the Green Energy Economy,” *Journal*

rakamlar farklılık göstermekle birlikte, içinde bulunduğumuz yüzyılda 200 milyondan fazla insanın iklim değişikliği nedeniyle buldukları yeri terk ederek başka bölgelere veya başka ülkelere gitmek zorunda kalacağı belirtilmektedir.^[34] Ancak iklim değişikliği nedeniyle yer değiştiren kişilerin tümünün başka ülkelere gitmediğini belirtmemiz gerekir. İklim göçmenlerinin büyük kısmı ülke dışında değil, aynı ülke içinde yer değiştirmekte, bir kısmı ise buldukları ülkeyi terk ederek başka bir ülkeye gitmektedir.^[35] Bu bağlamda iklim göçmenlerine ilişkin ülke içinde yer değiştiren iklim göçmenleri-milletlerarası iklim göçmenleri, gönüllü iklim göçmenleri-zorunlu iklim göçmenleri gibi ayrımlar yapılmaktadır.^[36] İklim göçmenlerinin tüm türlerinin incelenmesi bu çalışmanın sınırlarını aşacağından, çalışmada yalnızca buldukları ülkeyi terk ederek *başka bir ülkeye zorunlu olarak* göç etmek durumunda milletlerarası iklim göçmenleri incelenmiştir.

II. CENEVRE KONVANSİYONU VE TÜRK HUKUKUNA GÖRE İKLİM GÖÇMENLERİNİN ‘MÜLTECİ’ OLARAK DEĞERLENDİRİLİP DEĞERLENDİRİLEMEYECEĞİ MESELESİ

Milletlerarası hukuk, mülteci hukuku çerçevesinde yer değiştiren kişilere koruma sağlarken, bu koruma, çevresel sebeplerle yer değiştiren kişileri içine almamaktadır.^[37] Yukarıda belirttiğimiz gibi çevre değişikliğinden etkilenerek yer değiştiren kişiler genellikle ‘iklim mülteci’ olarak ifade edilse de, bu kavramın kullanılması terminolojik olarak doğru değildir.^[38] Zira mültecilik,

of Human Rights and the Environment 1, no.1 (March 2017): 30-50, 50. Benzer yönde bkz. Hodgkinson vd., “Convention,” 83-84.

[34] Biermann ve Boas, “Warmer World,” 83.

[35] Biermann ve Boas, “Climate Refugees,” 11; Ekşi, “İklim Mültecileri,” 42-43; Hodgkinson vd. “Convention,” 83-84; Solomon ve Warner, “Protection,” 244; António Guterres, *Climate Change, Natural Disasters and Human Displacement: A UNHCR Perspective* (UNHCR) <https://www.unhcr.org/4901e81a4.pdf> (16.02.2022), 4; IOM, *Environmental Migrants*, 2; Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği*, 85.

[36] Mayer ve Cournil, “Climate,” 174.

[37] Moberg, “Extending,” 1113; Phillip Dane Warren, “Forced Migration After Paris COP21: Evaluating the “Climate Change Displacement Coordination Facility,” *Columbia Law Review* 116 (2013): 2103-2144, 2122.

[38] Benzer yönde bkz. Moberg, “Extending,” 1114.

belirli kriterleri taşıyan kişilere tanınan bir hukuki statüdür. Bu bağlamda 1951 tarihli Cenevre Konvansiyonu ve Türk hukuku bakımından iklim değişikliği sebebiyle yer değiştiren milletlerarası iklim göçmenlerinin mülteci olarak nitelenip nitelenemeyeceği üzerinde durulması gerekmektedir.

A) CENEVRE KONVANSİYONU BAKIMINDAN

Milletlerarası alanda “mülteci” denildiğinde akla ilk olarak 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Konvansiyonu gelmektedir.^[39] Konvansiyon, ‘mülteci’ statüsü taşıyan kişiler için geniş kapsamlı hukuki koruma öngörmektedir. Konvansiyon’a göre mülteci “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan veya korkusu sebebiyle yararlanmak istemeyen yahut vatansızsa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi” olarak tanımlanmıştır. Türkiye, sözleşmeyi onaylarken, sözleşmenin kapsamını ‘Avrupa’da meydana gelen olaylar nedeniyle’ şeklinde anladığını ve kabul ettiğini ifade etmiştir. Akabinde 1967’de BM Genel Kurulu tarafından Cenevre Konvansiyonu’nda bazı değişiklikler öngören (1967 Protokolü veya New York Protokolü adıyla bilinen) Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Konvansiyon’a Ek Protokol kabul edilmiştir. Türkiye 1968 yılında söz konusu Protokole katılırken,^[40] 1951 Konvansiyonu ile kabul ettiği coğrafi kısıtlamaya ilişkin beyanını muhafaza etmiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin sözleşmeyi coğrafi çekince ile kabul etmesi nedeniyle, bu tanım çerçevesinde sadece Avrupa ülkelerinden gelenlere mülteci statüsü verilmektedir. Ancak Konvansiyon’da yer alan tanımda iklim değişikliği veya diğer çevresel felaketler sebebiyle bulunduğu yeri terk edip başka bir ülkeye giden kişilerden bahsedilmemektedir. Konvansiyon’daki ‘mülteci’ tanımı hazırlandığı dönemin bir ürünü olup, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yer değiştirmek zorunda kalan kişileri içine

[39] Cenevre Konvansiyonu tam metni ve protokolleri için bkz. <https://www.unhcr.org/media/28185> (11.05.2023). Türkiye Konvansiyona 1961 yılında taraf olmuştur. Bkz. 05.09.1961 tarih ve 10898 sayılı Resmî Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10898.pdf> (11.05.2023).

[40] 6/10226 sayı ve 01.07.1968 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı, RG 05.08.1968/12968.

alacak şekilde kaleme alınmıştır.^[41] Bu durumun bir sonucu olarak, çevresel sebeplerle yer değiştiren kişiler, milletlerarası alanda mülteciler için kabul edilen hukuki tanım kapsamında yer almamaktadır.^[42]

Buna rağmen bir görüşe göre, iklim göçmenleri Cenevre Konvansiyonu anlamında ‘mülteci’ olma şartlarını taşımaktadırlar ve taraf ülkeler de bu kişilere koruma sağlamakla yükümlüdürler.^[43] Bu yaklaşımdaki görüşlerin bir kısmı, iklim göçmenlerine hâlihazırda herhangi bir koruma sağlanamamasının ve bu kişilerin zorunlu olarak göç etme gereksiniminden kaynaklanan durumları nedeniyle özellikle birçok milletlerarası düzenlemede yer alan temel insan haklarının korunmamasının ‘zulüm’ olarak yorumlanabileceğini ve buna bağlı olarak Cenevre Konvansiyonu anlamında mülteci olarak kabul edilmeleri gerektiğini belirtmiştir.^[44] Bu yaklaşım, iklim göçmenleri bakımın-

[41] Aynı yönde bkz. Jessica B. Cooper, “Environmental Refugees: Meeting the Requirements of the Refugee Definition,” *New York University Environmental Law Journal* 6, no. 2 (1998): 480-530, 482.

[42] Moberg, “Extending,” 1114; Mayer ve Cournil, “Climate,” 180.

[43] Cooper, “Environmental,” 486 vd. İklim göçmenlerinin Cenevre Konvansiyonu anlamında ‘mülteci’ olarak kabul edilip edilmeyeceğine ilişkin tartışmalar için ayrıca bkz. Yurtcanlı Duymaz, İklim *Değişikliği*, 95-107.

[44] Cooper, “Environmental,” 501-502. Tiffany T.V. Duong, “When Islands Drown: The Plight of “Climate Change Refugees” and Recourse to International Human Rights Law,” *University of Pennsylvania Journal of International Law* 31, no. 4 (2010): 1239-1266, 1263-1264; Konuyla ilgili çalışmada Cooper, mülteci tanımındaki ‘zulme uğrama’ şartının bireylere karşı devletçe yapılan bir eylemi gerektirdiğini ve çevresel felaketlerin temelinde genellikle hükümetlerin, yetkili karar organlarının yeterli şekilde karar almaması, ihmalkar davranması sebebiyle, başka bir ifadeyle devletlerin bir takım eylemleri veya eylemsizliği sebebiyle çevresel bozulmaların ortaya çıktığı ve devam ettiğini, bu nedenle aslında devletin zulmüne maruz kaldıklarını, ayrıca çevrelerini korumak ve dolayısıyla bu anlamda iklim çevresel bozulmalar sebebiyle yer değiştiren kişilerin Cenevre Konvansiyonu bağlamında ‘mülteci’ tanımı içine girdiğini belirtmiştir. Ayrıntılı için bkz. Cooper, “Environmental,” 501 vd. Lopez ise iklim değişikliğinin tek başına ‘mülteci’ olarak kabul edilmeyi sağlamadığını belirtmekle birlikte, iklim değişikliğinden olumsuz etkilenen kişinin mültecilere sağlanan korumadan yararlanabilmesi için, diğer unsurlar yanında, devletin ihmali veya hareketsizliği neticesinde iklim değişikliğinden olumsuz etkilendiğini ve devletin bu noktada ‘zulüm’ kastının bulunduğunu göstermesi gerektiğini belirtmektedir. Bkz. Aurelie Lopez, “The Protection of Environmentally-Displaced Persons in International

dan, Cenevre Konvansiyonu anlamında ‘belli bir gruba dahil olma’ şartının da gerçekleştiğini ve iklim göçmenlerinin, çevrelerini korumak için siyasi olarak güçsüz kişilerden oluşan bir sosyal gruba mensup olmaları sebebiyle bu zulme uğradıklarını belirtmektedir.^[45] Bir diğer görüş ise hâlihazırda Konvansiyon’un lafzı ve var olan uygulamada çevresel zorlayıcı etkenlerin bu kapsamda değerlendirilmediğini kabul etmekle birlikte, Konvansiyon’da geçen ‘zulüm’ kavramının, iklim değişikliği nedeniyle kişileri göçe zorlayan durumu ‘zulüm’ olarak niteleyecek şekilde genişletilmesi gerektiğini savunmaktadır.^[46] Ancak kanaatimizce Cenevre Konvansiyonu’nun iklim göçmenlerini de içine alacak şekilde genişletilmesi etkili bir çözüm olmayacaktır.^[47] Nitekim Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği de (BMMYK) iklim göçmenlerini ‘mülteci’ olarak niteleyen yaklaşıma katılmamaktadır.^[48]

Law,” *Environmental Law* 37, no. 2 (Spring 2007): 365-409, 380 vd. Benzer bir yaklaşım sergileyen *Biermann ve Boas* ise deniz yükselmesi, olağanüstü mevsim olayları, kuraklık ve susuzluk gibi sebeplerin en ez birisi sebebiyle buldukları yeri terk etmek zorunda kalmış veya yakın gelecekte terk etmek zorunda kalacak olan kişileri ifade etmek üzere ‘iklim mültecileri’ kavramının kullanılmasının, kişilerin durumuna meşruluk kazandıracağını ve hak ettiği önceliği vereceğini belirtmektedir. Bkz. Biermann ve Boas, “Warmer World,” 67.

[45] Cooper, “Environmental,” 526.

[46] Ziya, “Mülteci,” 238. İklim göçmenlerinin Cenevre Konvansiyonu kapsamın ‘mülteci’ olarak nitelenip nitelenmeyeceğine ilişkin oldukça detaylı detaylı değerlendirmelere yer veren bir başka çalışma için bkz. Matthew Scoot, *Climate Change, Disasters and the Refugee Convention* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2020), 32 vd. Ayrıca bkz. Cooper, “Environmental,” 501 vd.

[47] Esra Tekin, “Uluslararası Hukuk Bağlamında İklim Mültecilerinin Korunması Sorunu,” *TBB Dergisi* 147, (2020): 313-332, 324. Tekin, Cenevre Konvansiyonu’nun uygulanması konusunda ülkeler arasında farklılıklar bulunması, ülkeler arasında külfet paylaşımı yapılmaması gibi sebeplerle, iklim göçmenlerinin Cenevre Konvansiyonu kapsamına alınması halinde dahi, bunun etkili bir çözüm ortaya koymayacağını belirtmektedir.

[48] 2005-2015 yılları arasında BM Mülteciler Yüksek Komiserliği görevini yürüten Guterres tarafından hazırlanan BMMYK yayınında, birçok kişi veya organizasyon tarafından, iklim değişikliği sebebiyle yer değiştiren kişileri ifade etmek üzere ‘iklim mültecisi’ veya ‘çevresel mülteci’ kavramlarının kullanıldığı belirtilmiş, ancak bu kavramların kullanılmasının milletlerarası mülteci hukukunda bir temeli olmadığı vurgulanmıştır. Bkz. Guterres, “Perspective,” 8.

BMMYK'nın en son 2019 yılında güncellenen ve Konvansiyon'un uygulanması için yayınladığı BMMYK Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Usul ve Kriterler ile Uluslararası Koruma Kılavuzu El Kitabında doğal afetleri, açıkça mülteci statüsünün kazanılmasını sağlayan bir neden olarak kabul etmemiştir.^[49] Gerçekten de iklim göçmenleri, mülteci olarak kabul edilmeyi sağlayan ve tipik olarak kabul edilen anlamda 'zulüm' görmemektedir.^[50] Metinde yer alan tanım, 'doğal' olayları kapsamadığı gibi^[51] 'çevresel olayları' da kapsamamaktadır.^[52] Bu kişilerin 'mülteci' olarak kabul edilmesi halinde dahi, mültecilere ilişkin koruma yükümlülüğünün sınırdan giren kişilere yönelik olması ve özellikle zengin ülkelerin, mültecilerin sınırlarından girmesini önlemek amacıyla katı caydırıcı araçlar kullanması, katı vize şartları öngörmeleri ve sınırlarını yüksek derecede korumaları gibi eylemleriyle yerinden edilmiş bu kişileri koruma yükümlülüğünden kurtulmak istemeleri düşünüldüğünde iklim göçmenlerinin korunması külfetini de yine fakir ülkelere yönlendirecekleri belirtilmektedir.^[53]

Bizim de katıldığımız görüşe göre milletlerarası hukukta çevresel nedenlerle göç eden kişilerin mülteci statüsü çerçevesinde korunması mümkün olmayıp, çevresel nedenler mülteci statüsünün tanınmasında ancak dolaylı bir etkiye sahip olabilir.^[54] Netice olarak Konvansiyon'daki tanım kapsamında,

[49] UNHCR, *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status and Guidelines on International Protection*, United Nations High Commissioner, Geneva, 2019, <https://www.unhcr.org/publications/legal/5ddfdcc47/handbook-procedures-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention.html> (11.11.2021), 19 para. 39.

[50] Nishimura, "Climate," 114; Mayer ve Cournil, "Climate," 180.

[51] Gordon Robinson, "Rethinking The Refugee Regime: Would a Human Rights-Based Approach to the Issue of Climate Change Refugees Produce Just Outcomes?," (Master Thesis, Illinois State University, Department of Politics and Government, 2021), 19.

[52] Lopez, "Protection," 378.

[53] Moberg, "Extending," 1132-1133.

[54] Neva Övünç Öztürk, "İklim Mülteciliği Kavramının Hukuki Görünümü: Mevcut Koruma Araçlarının Değerlendirilmesi ve Çözüm Önerileri," *TESEV Değerlendirme Notları* 6, (2021), <https://www.tesev.org.tr/tr/research/iklim-multeciligi-kavraminin-hukuki-gorunumu-mevcut-koruma-araclarinin-degerlendirilmesi-ve-cozum-onerileri/> (14.02.2022), 4.

iklim göçmenleri veya iklim mültecileri olarak adlandırılan kişilerin Cenevre Konvansiyonu kapsamında mülteci olarak nitelenmesi mümkün değildir. Nitekim BMMYK da milletlerarası mülteci hukukunda bu kavramların kullanılmayacağını belirtmiştir.^[55] Bu yaklaşımı teyit eden idari kararlar yanında yargı kararları da bulunmaktadır.^[56]

[55] UNHCR, *Climate Change, Natural Disasters and Human Displacement: A UNHCR Perspective*, <http://www.unhcr.org/4901e81a4.pdf> (15.02.2020), 8-9. Bununla birlikte bazı yazarlar, iklim mültecilerinin, çeşitli şartlar altında mülteci statüsüne sahip olabilecekleri görüşündedir. Bkz. Mehtap Kaygusuz Akbay, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’nin Teitiota Kararının Ardından ‘İklim Mültecileri’,” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23, no 1 (2021): 223-248, 229.

[56] Örneğin iklim değişikliğine bağlı birçok sıkıntı yanında bütünüyle sulara gömülme tehlikesi altında olan Tuvalu vatandaşı bir aile (anne, baba ve beş çocuk) Yeni Zelanda’ya mültecilik talebinde bulunmuş, ancak başvuruları reddedilmiştir. Bunun üzerine Yeni Zelanda Mülteci Statüsü Belirleme İtiraz Mercii’ne başvurmuşlar, fakat Mercii talebe gerekçe olan risklerin tüm Tuvalu vatandaşları için geçerli olduğunu, ilgililerin Cenevre Konvansiyonu kapsamındaki mülteci tanımına girmediklerine, neticede ekonomik ve çevresel sebeplerle mülteci statüsünün kazanılmayacağına karar vermiştir. Karar için bkz. *New Zealand Refugee Status Appeal Authority* Nos. 72189/2000, 72190/2000, 272191/2000, 72192/2000, 72193/2000, 72194/2000 & 72195/2000 (17 August 2000), https://www.refworld.org/cases,NZL_RSAA,4d08cf7f2.html (18.02.2022). İtiraz Mercii, benzer şekilde başvuru yapan diğer Tuvalu vatandaşlarının başvurularını da aynı şekilde karara bağlamıştır. Bkz. *New Zealand Refugee Status Appeals Authority* No 72185 (2000) NZRSAA 335 (10 August 2000), <http://www.nzlii.org/nz/cases/NZRSAA/2000/335.html> (18.02.2022); *New Zealand Refugee Status Appeals Authority* No 72314 (2000) NZRSAA 492 (19 October 2000), <http://www.nzlii.org/nz/cases/NZRSAA/2000/492.html> (18.02.2022). Benzer şekilde Avustralya Mülteci Temyiz Mahkemesi önüne gelen bir olayda, Avusturya’dan mültecilik talebinde bulunan Kiribati vatandaşı, iklim değişikliğinin Kiribati’de sebep olduğu tüm olumsuz etkiler yanında, ülkesinin yaşanamaz hale geleceğini, yakın gelecekte tamamen sular altında kalacağını, hâlihazırda birkaç adanın sulara gömüldüğünü, yok olacak bir ülkeye dönmenin korkunç bir durum olduğunu belirtmiştir. Ancak mahkeme, talebe gerekçe olan Kiribati üzerindeki iklim değişikliğinden kaynaklı sonuçların bilimsel olarak doğru olduğunu kabul etse de bu durumun Cenevre Konvansiyonu kapsamında mülteci statüsü kazandıramayacağına hükmetmiştir. Karar için bkz. *Australia Refugee Review Tribunal* Case No. 0907346, [2009] RRTA 1168 (RTT, 10 December 2009), https://www.refworld.org/cases,AUS_RRT,4b8fdd952.html (18.02.2022). Güncel bir olay olan Teitiota v. Yeni Zelanda davasında, eşi ve çocuklarıyla birlikte Yeni Zelanda’da bulunan Kiribati vatandaşı, iklim değişikliği sebebiyle Yeni Zelanda’dan mültecilik talebinde bulunmuş, ancak talebi reddedilmiştir.

Bu bağlamda iklim göçmelerinin statüszlük problemine bağlı olarak bu kişilere gereken ve yeterli koruma sağlanamadığını ve durumlarının milletlerarası toplum tarafından etkili şekilde gündeme alınmadığını^[57] söyleyebiliriz. İklım değişikliği sebebiyle yer değiştiren kişilerin yaşadıkları duruma çözümlere üretebilmek için öncelikle statülerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Hâlihazırda kiş milletlerarası düzenlemeler çerçevesinde bu kişiler hiçbir milletlerarası koruma mekanizması kapsamına girmemektedir.^[58]

B) TÜRK HUKUKU BAKIMINDAN

Türk hukukunda da yukarıda belirttiğimiz duruma paralel olarak iklim göçmenlerinin herhangi bir uluslararası koruma kapsamına girmediğini söyleyebiliriz. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda (YUKK)^[59] yapılan mülteci tanımı, Cenevre Konvansiyonu'nda yapılan mülteci tanımı ile neredeyse aynıdır. Tek fark, tanımın başında yer alan "Avrupa'da meydana gelen olaylar nedeniyle" ifadesidir.^[60] Yukarıda belirttiğimiz gibi Türkiye Konvansiyonu coğrafi çekince ile kabul ettiği için, YUKK'daki tanım, Avrupa ülkesinden gelmiş olması kaydıyla yine Cenevre Konvansiyonu'nda belirtilen olaylar sonucu ülkesine dönemeyen veya dönmek istemeyen kişilere verilen bir statüdür. Hal böyle olunca, YUKK kapsamında bu kişilerin mülteci olarak tanınması mümkün olmayacaktır.

BM İnsan Hakları Komitesi Karar için bkz. *Ioane Teitiota v. New Zealand*, UN Human Rights Committee (HRC) CCPR/ C/127/D/2728/2016 (HCR, 07.01.2020), <https://www.refworld.org/cases,HRC,5e26f7134.html> (15.02.2022). Kararla ilgili değerlendirmeler için ayrıca bkz. McAdam, "Non-Refoulement," 709 vd; Kayęusuz Akbay, "Teitiota Kararı," 224 vd; Övünç Öztürk, "İklım," 6.

[57] Picchi, "Climate Change," 583.

[58] Nishimura, "Climate," 114. Benzer yönde bkz. Francis, "Climate-Induced," 123; Ionesco, Mokhnacheva ve Gemenne, *Atlas*, 106.

[59] 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, RG 11.04.2013/28165.

[60] YUKK'ta 'Avrupa ülkesi' tabirinin ne anlama geldiği Kanununun "Tanımlar" başlıklı 3. maddesinde açıklanmıştır. Buna göre "Avrupa ülkeleri, Avrupa Konseyi üyesi olan ülkeler ile Cumhurbaşkanınca belirlenecek diğer ülkeleri" ifade etmektedir (YUKK m. 3/1-b).

Bu sonuç, diğer uluslararası koruma mekanizmalarından yararlanıp yararlanamayacakları sorusunu akla gelmektedir. Mülteci statüsü dışında Türk hukukunda yer alan koruma mekanizmaları şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma statüleridir. Adı geçen koruma mekanizmalarından mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüleri mevzuatımızda uluslararası koruma statüleri olarak düzenlenmişken, geçici koruma ise bir uluslararası koruma statüsü olarak düzenlenmemiştir^[61]. Zira genel olarak geçici koruma, uluslararası koruma statüsü dışında yer almaktadır.

YUKK m. 62'ye göre şartlı mülteci statüsü, mülteci statüsü verilen kişilerle aynı durumda bulunanlara verilen bir statü olup, tek farkı “Avrupa dışından gelenlere” verilen bir statü olmasıdır. YUKK'ta “*Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir*” şeklinde düzenlenmiştir. Şu halde, çevresel sebeplere değinilmemesi nedeniyle, Türk hukukuna iklim göçmenlerine şartlı mülteci statüsü tanınması mümkün değildir.

İkincil koruma ise YUKK m. 63'te tanımlanmıştır ve “*mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye*” verilebilecek bir statü olarak düzenlenmiştir. Şu hâlde madde de sayılan sebepler tahdidi

[61] Geçici Koruma Yönetmeliği'ne göre geçici koruma, “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı” ifade etmektedir (m. 3/1-f). RG 22.10.2014/29153.

olduğundan^[62] ve çevresel sebepler sayılmadığından iklim göçmenlerine ikincil koruma statüsü de verilmesi mümkün değildir.

YUKK m. 91’de düzenlenen geçici koruma statüsü ise “ülkesinden ayrıl-maya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılar” verilen bir statüdür. Bilindiği üzere bunun en güncel örneği, on yıldan uzun süredir geçici korumamız altında bulunan Suriyelilerdir. Teorik olarak iklim göçmenlerinin acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel akınla sınırlarımıza gelmesi halinde bu statü elbette tanınabilir. Ama pratikte ve yakın vadede böyle bir durum söz konusu değildir. Kaldı ki, iklim değişikliğinin sonuçları her zaman tek seferlik bir şekilde anlık olarak ortaya çıkmayıp, birçok durumda uzun veya kısa süreli bir zamana yayılarak ortaya çıktığı için^[63], iklim değişikliği nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalanlar genellikle toplu olarak kısa bir anda yer değiştirmemekte, yaklaşan tehdit karşısında bir zaman dilimi içinde münferit olarak yer değiştirmeye çalışmaktadır. Önümüzdeki yıllarda toplu yer değiştirmeler ihtimal dahilinde olsa bile, hâlihazırda bu çalışmanın hazırlandığı tarihte böyle bir durum söz konusu değildir.

Sonuç olarak hâlihazırdaki mevzuatımızda iklim göçmenlerine sağlanabilecek bir uluslararası koruma statüsü veya koruma mekanizması bulunmamaktadır. Bu kişiler Türkiye’ye girse bile uluslararası koruma araçlarından yararlanamayacaklardır. Türkiye’ye gelmeleri halinde Türkiye’de kalışlarını düzenli hale getirebilmek amacıyla insani ikamet izni kapsamına alınabilirler.^[64]

[62] Ekşi, “İklim Mültecileri,” 49.

[63] Küresel iklim değişikliğinin sonuçlarının bir kısmı ani şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bunun en güncel örneği son yıllarda dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan sel, deprem, orman yangınları gibi doğal afetlerdir. Ani olarak ortaya çıkan afetlerde göçler genellikle ülke içinde yer değiştirme şeklinde bir eğilim izlerken, nadir olarak uluslararası boyuta ulaşmaktadır. Bkz. Yurtcanlı Duymaz, İklim Değişikliği, 80. Bununla birlikte, okyanus ısınması, deniz seviyesinin yükselmesi, çölleşme, kıtlık, aşırı artan sıcaklıklar, salgın halindeki hastalıklarda artış gibi etkilerin ise görece daha uzun zamana yayılarak ortaya çıktığını söylememiz mümkündür. Benzer yönde bkz. Benoit Mayer, *The Concept of Climate Migration: Advocacy and Its Prospects* (Edward Elgar, 2016), 12.

[64] Övünç Öztürk, “İklim,” 7. YUKK m. 46’da insani ikamet izni verilebilecek kişiler sayılmıştır. Madde de, ‘acil nedenlerden dolayı veya ülke menfaatlerinin korunması

Ancak bu halde sadece ülkede kalmaları söz konusu olup, herhangi bir korumadan yararlandırılmayacaklarını tekrar vurgulamak gerekir.

III. İKLİM GÖÇMENLERİNE İLİŞKİN OLARAK MİLLETLERARASI ALANDA YAPILAN ÇALIŞMALAR VE DEVLETLERİN İKLİM GÖÇMENLERİNE YARDIM ETME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Milletlerarası alanda iklim değişikliğini önlemeye yönelik bazı çalışmalar yapılmakta ve bu çalışmaların bir kısmında iklim göçmenlerinden bahsedilmektedir. Ancak iklim değişikliği sebebiyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan iklim göçmenlerini koruyacak veya en azından diğer ülkelerin iklim göçmenlerini kabul etmesini öngören bir milletlerarası anlaşma bulunmamaktadır.^[65] Aynı şekilde bu çalışmalarda iklim göçmenlerinin hukuki statüsünün tanınması veya bu kişilerin korunmasına yönelik somut bir mekanizma da bulunmamaktadır. Bu bağlamda aşağıda konuyla ilgili milletlerarası alanda yapılan düzenlemelerden bahsedilecek, akabinde çevresel felaketler sebebiyle ülkesini terk eden kişilere koruma sağlayan bazı ülkelerden kısa örnekler verilecek ve devletlerin çevresel felaketler sebebiyle başka bir ülkeye giden kişilere, koruma sağlanmasına ilişkin devletlerin yükümlülüğü bulunup bulunmadığı değerlendirilecektir.

A) MİLLETLERARASI ALANDA İKLİM GÖÇMENLERİNE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR

İklim değişikliğinin hâlihazırda sebep olduğu problemler nedeniyle milletlerarası alanda bazı çalışmalar yapılmış, bazı çalışmalar ise halen devam etmektedir. Çevre ve iklim değişikliklerinin önlenmesi, bu değişikliklere sebep olan kişilerin sorumluluğu, iklim değişikliğinin en aza indirilmesi için ülkelerarası iş birliğinin sağlanması gibi konular genellikle anlaşmalarda ele

ile kamu düzeni ve kamu güvenliği açısından Türkiye'ye girişine ve Türkiye'de kalmasına izin verilmesi gereken yabancıların, ikamet izni verilmesine engel teşkil eden durumları sebebiyle diğer ikamet izinlerinden birini alma imkanı bulunmadığında veya 'olağanüstü hallerde' insani ikamet izni verilebileceği belirtildiğinden, iklim göçmenlerine bu kapsamda ikamet izni verilmesi mümkün olabilir kanaatindeyiz.

[65] Moberg, "Extending," 1112; Solomon ve Warner, "Protection," 249. Benzer yönde bkz. Bonnie Docherty ve Tyler Giannini, "Confronting a Rising Tide: A Proposal for a Convention on Climate Change Refugees," *Harvard Environmental Law Review* 33, no. 2 (2009): 349-404, 363.

alınmaktadır. İklim değişikliğini ilgilendiren anlaşmaların bazılarında Türkiye de taraftır. 1992 tarihli Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Konvansiyonu (*UN Framework Convention on Climate Change*)^[66], Kyoto Protokolü (*Kyoto Protocol*)^[67], Ozon Tabakasının Korunması İçin Viyana Konvansiyonu (*Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer*)^[68], Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü (*Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*)^[69] Türkiye'nin kabul ederek onayladığı çevre ve iklim değişikliğine ilişkin anlaşmalar arasındadır.

Bu çalışmalar arasında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Konvansiyonu (BM Konvansiyonu), iklim değişikliği ile mücadeleye ilişkin milletlerarası alanda başlıca hukuki metin olarak kabul edilmektedir.^[70] BM, her yıl bu Konvansiyona taraf olan ülkeleri biraraya getiren konferanslar düzenlemektedir. Sözleşmenin en üst düzey karar alma organı olan ve 'Taraflar Konferansı' yahut kısaca COP (*Conference of the Parties*) adıyla anılan bu toplantılarda iklim değişikliği ile ilgili kararlar alınmaktadır. COP toplantılarının üçüncüsünde, Konvansiyona ek olarak Kyoto Protokolü kabul

[66] Türkiye Konvansiyona 2003 yılında taraf olmuştur. Bkz. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulduğuna Dair 4990 sayılı Kanun, RG 21.10.2003/25266. Konvansiyonun orijinal İngilizce metni için bkz. https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf (8.11.2021).

Hâlihazırda Eylül 2023 itibarıyla 197 ülke ve Avrupa Birliği konvansiyona taraftır. Taraf ülkeler için bkz. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-convention/status-of-ratification/status-of-ratification-of-the-convention> (05.09.2023).

[67] Türkiye Kyoto Protokolüne 2009 yılında taraf olmuştur. Bkz. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolüne Katılmamızın Uygun Bulduğuna Dair 5836 sayılı Kanun, RG 17.5.2009/27144.

[68] Türkiye Sözleşmeye 1990 yılında taraf olmuştur. Bkz. Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulduğu Hakkında 3655 sayılı Kanun, RG 20.06.1990/20554.

[69] Türkiye Protokole 1990 yılında taraf olmuştur. Bkz. Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolüne Katılmamızın Uygun Bulduğu Hakkında 3656 sayılı Kanun, RG 20.06.1990/20554.

[70] Warren, "Evaluating," 2118.

edilmiş^[71] ve bu protokolün 2020 yılında sona ermesiyle, yerini COP 21 toplantısında kabul edilen Paris Anlaşması almıştır.^[72] İklim değişikliğine ilişkin olarak hazırlanan bu metinlerde iklim göçmenlerini doğrudan ilgilendiren hükümler bulunmamaktadır.

Bunlar dışında iklim göçmenlerine yönelik bazı hükümler içeren Nansen Prensipleri^[73], Deniz Yükselmesine Bağlı Olarak Yer Değiştiren Kişilerin Korunması İlişkin Prensipler Hakkında Sidney Deklerasyonu (*The Sydney Declaration of Principles on the Protection of Persons Displaced in the Context of Sea Level Rise*)^[74] gibi metinler bulunsa da, bu metinlerin bağlayıcılığı bulunmamaktadır. COP 19 toplantısında ise İklim Değişikliğinin Etkileri Bağlamında Varşova Milletlerarası Kayıp ve Zarar Mekanizması (*Warsaw International Mechanism for Loss and Damage Associated with Climate Change Impacts*) kurulmuştur.^[75] Bu mekanizmanın, iklim değişikliğinden kaynaklanan göç, ülke topraklarının kaybı gibi durumlar da dahil olmak üzere, iklim değişikliğinin sonuçlarına karşı özellikle savunmasız olan gelişmekte olan ülkelere yapılacak mali, teknik ve diğer türlü destek için

[71] İklim değişikliğinin etkilerini azaltmak adına oldukça önemli bir çalışma olarak görülen Kyoto Protokolü, bazı yazarlarca yeterli görülmemekte, gelişmekte olan ülkeler için somut yükümlülükler tesis etmekte başarısız olduğu belirtilmektedir. Bkz. Cooper, "Environmental," 512.

[72] Türkiye Paris Anlaşması'na 2021 yılında taraf olmuştur. Bkz. Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair 7335 sayılı Kanun, RG 07.10.2021/31621.

[73] 2011 yılında Oslo, Norveç'te Nansen Konferansı yapılmış ve İklim değişikliği konusunda temel prensipleri ortaya koyan Nansen ilkeleri kabul edilmiştir. Bilgi için bkz. The Nansen Conference, *Climate Change and Displacement in the 21st Century* (Oslo, Norway, 5-7 June 2011) <https://www.unhcr.org/4ea969729.pdf> (14.02.2022). Prensipler, iklim değişikliğinden etkilenerek milletlerarası alanda yer değiştiren kişilerin korunmasına ilişkin olup, bağlayıcı olmayan bir kılavuz olarak hazırlanmıştır. Bkz. Mayer ve Cournil, "Climate," 174.

[74] Deklerasyon 2018'de Milletlerarası Hukuk Organizasyonu (*International Law Association*) tarafından kabul edilmiştir. Deklerasyon, Nansen Prensipleri gibi bir kılavuz olarak hazırlanmıştır ve bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

[75] Varşova Mekanizması hakkında bkz. <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/workstreams/loss-and-damage/warsaw-international-mechanism> (14.02.2022).

yönlendirici bir araç olması beklenmektedir.^[76] Ancak bu metin, ağırlıklı olarak yapılacak desteklerin finansal planlamasıyla ilgilidir. Zira metinde ‘sorumluluk’ (*liability*) ifadesi hiç kullanılmadığı için buradaki mekanizmanın işletilmesinden, yardım sağlanmasından kimin sorumlu olacağı ve bunun hangi temele dayanılarak tespit edileceği belirsizdir.^[77]

Devletlerin iç hukuk düzenlemelerinde ise mültecilik statüsü veya diğer koruma mekanizmaları iklim göçmenlerini kapsamamaktadır. Çok az sayıdaki ülke iklim göçmenlerine kalıcı oturma izni veya mülteci statüsü tanımakta, iklim göçmenlerine bir şekilde koruma sağlayan diğer ülkeler ise iklim göçmenlerini ağırlıklı olarak geçici koruma kapsamında değerlendirmektedir.

İklim göçmenlerine koruma sağlayan ülkelerden birisi İsveç’tir. İsveç Yabancılar Kanunu’nda mülteci tanımının yanısıra “mülteci statüsü dışında kalan ancak başka bir yolla korunmaya ihtiyacı olan kişiler” için koruma mekanizması öngörülmüş ve bu korumadan yararlanabilecek kişiler arasında, “vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve çevresel felaketler sebebiyle ülkesine dönemeyen kişiler” de sayılmıştır.^[78] Şu halde İsveç hukuku iklim göçmenlerine, mülteci statüsü dışında bir koruma sağlamaktadır.^[79] Avustralya ve Yeni Zelanda ise iklim göçmenlerine, belli şartlar altında, ülkede kalıcı olabilecekleri şekilde kapılarını açan bir politika izlemektedir.^[80]

İklim göçmenlerine koruma sağlayan ülkelerin bir diğer kısmı ise bu korumayı ‘geçici’ nitelikte düzenlemiştir. ABD hukukunda doğal afet

[76] Robyn Eckersley, “The Common But Differentiated Responsibilities of States to Assist and Receive ‘Climate Refugees,” *European Journal of Political Theory* 14, no. 4 (2015): 481-500, 482.

[77] Eckersley, “Common,” 483.

[78] Swedish Aliens Act, Chapter 4 Section 2 para.3, https://www.government.se/contentassets/784b3d7be3a54a0185f284bbb2683055/aliens-act-2005_716.pdf (17.05.2023).

[79] Ekşi, “İklim Mültecileri,” 35-36; Külüşlü, “İklim Göçmenliği,” 1188.

[80] Yeni Zelanda her yıl belirli sayıda Kiribati, Tuvalu, Tonga ve Fiji vatandaşına kalıcı ikametgâh sağlamaktadır. Ancak bu imkândan yararlanacak olan kişilerin 18-45 yaş arasında olması, asgari düzeyde İngilizce bilgisinin bulunması ve Yeni Zelanda’da bir işte çalışabilecek olması gerekmektedir. Bkz. Wilcox, “Brock’s,” 81-82; Angela Williams, “Turning the Tide: Recognizing Climate Change Refugees in International Law,” *Law & Policy* 30, no. 4 (2008): 502-529, 516.

mağdurlarına geçici koruma sağlanması söz konusudur. 8 U.S. Code m.1254a'ya göre deprem, sel, kuralık ve benzeri çevresel felaketler sebebiyle yaşam şartlarının geçici olarak felce uğraması veya yabancı bir devletin, çevre felaketleri nedeniyle vatandaşlarının ülkeye dönmesi ile başa çıkamayacak olması halinde, ABD'den vatandaşlarına geçici koruma vermesini talep edebilecektir yahut ABD'nin milli menfaatlerine aykırı olmamak kaydıyla olağanüstü ve geçici sebeplerle kişilerin ülkelerine dönmelerine engel olan durumlarda geçici koruma verilebilmektedir.^[81] Finlandiya da, doğal afetler sebebiyle ülkesini terk etmek zorunda kalan ve geri dönemeyen kişilere geçici koruma sağlamaktadır.^[82] Benzer şekilde Yunanistan da mücbir sebeplerle nedeniyle Yunan topraklarında yasadışı bulunan ve ülkesine geri dönemeyecek kişiler için geçici oturma izni verilebilmekte ve İtalya'da da çevresel afetler nedeniyle ülkelere dönemeyenler için geçici korumaya ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.^[83] Diğer bir kısım ülkelerin mevzuatında da çevresel felaketler sebebiyle göç etmek zorunda kalan kişiler için geçici koruma mekanizması öngörülmüştür.^[84] Ancak bu koruma mekanizması adından da anlaşılacağı üzere geçici mahiyettedir. Dolayısıyla sadece 'geçici' olarak korunma ihtiyacı duyan kişilere koruma sağlayabilecektir. Başka bir deyişle, ülkelerindeki durum normale döndüğünde, ülkelere dönebilecek durumda olan kişiler açısından çözüm önermektedir. Buna karşılık geldikleri

[81] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekşi, "İklim Mültecileri," 36-39. ABD hukukunda yer alan bu mekanizmanın iklim göçmenlerine uygulanabilirliği hakkında bkz. Katrina M. Wyman, "United States' Options for Receiving Cross-Border Climate Migrants," *Climate Law* 7, no. 4 (2017): 232-258, 243 vd. Bu statü 6 ay ile 18 ay arasındaki bir süre için kabul edilerek başlangıç ve sona erme tarihlerini ABD belirlemekte, ancak gerektiği takdirde uzatılabilmektedir. Bu düzenleme özellikle hassas gruplar için ABD'yi bir çekim merkezi haline getirebileceği endişesini de doğurmuştur. Nitekim ABD bu kapsamda birçok ülkede doğal afet mağdurlarına geçici koruma tanımış olsa da bazı ülke vatandaşlarına deprem, sel gibi felaketler yaşanmasına rağmen (ABD'ye göçü artırmayacağı gibi endişelerle) bu statünün tanınmasından kaçınılmıştır. Bkz. Ekşi, "İklim Mültecileri," 36-39; Wyman, "United States' Options," 245-248.

[82] Finnish Aliens Act, Section 109, para. 1, <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2004/en20040301.pdf> (17.05.2023).

[83] Christel Cournil, "Les Réfugiés Écologiques: Quelle(s) Protection(s), Quel(s) Statut(s);" *Revue du Droit Public*, 2006/4, S: 1035-1066, 1051'den aktaran Yurtçanlı Duyumaz, İklim Değişikliği, 251.

[84] Bilgi için bkz. Khaskheli vd., "Environmental," 56.

ülkelerin tamamen sular altında kalması veya yaşanabilecek durumda olması halinde, iklim göçmenleri için kalıcı bir çözüm ortaya koymamaktadır.

Görüldüğü üzere milli hukuklar bağlamında iklim değişikliğine ilişkin az sayıda ülkede birtakım çalışmalar yapılsa da, bu kişiler için etkili ve yeknesak bir çözüm ortaya konulduğunu söylemek mümkün değildir. Aynı şekilde milletlerarası alanda yapılan doğrudan iklim göçmenlerini konu alan bir milletlerarası anlaşma hâlihazırda bulunmamaktadır. İklim göçmenlerini doğrudan ilgilendiren bazı metinler bulunsa da bunların devletler açısından bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Netice olarak yukarıda adı geçen metinlerin hiçbirisi iklim göçmenleri için somut, kesin ve sürdürülebilir çözümler önermemektedir.^[85] Bu nedenle iklim göçmenleri, sistematik bir hukuki korumadan yararlanamamaktadır.^[86]

B) DEVLETLERİN İKLİM GÖÇMENLERİNE YARDIM ETME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Önceki kısımlarda açıklandığı üzere milletlerarası hukukta iklim göçmenlerinin statüsünün hukuki bir zemine oturtulmamış ve milletlerarası hukukta bu kişilere yönelik bir koruma mekanizması bulunmamaktadır. O halde başka şekillerde devletlerin bu kişileri koruma veya yardım etme yükümlülüğünün bulunup bulunmadığı incelenmelidir. Bu bağlamda cevaplanması gereken soru, iklim göçmenlerinin münferit veya kitlesel olarak bir ülkenin sınırlarına gelmeleri veya ülkeye girmeleri halinde, devletlerin bu kişileri ülkelere kabul etme yönünde yükümlülüğü olup olmadığıdır. Yahut en azından imkânı ölçüsünde bu kişileri koruma veya bu kişilere yardım etme yükümlülüğü bulunup bulunmadığıdır. Esasen bu soruların her biri ayrı ayrı inceleme konusu teşkil edecek genişlikte olup bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Ancak konuyla ilgisi bağlamında aşağıda sadece genel bir çerçeve çizilecektir.

BM sadece iklim değişikliği nedeniyle başka bir ülkeye göçenlerin milletlerarası hukukun öngördüğü mülteci tanımına dahil edilemeyeceğini belirtmekle birlikte, yer değiştiren bu kişilerin uluslararası korumaya ihtiyaç

[85] Farklı çözüm önerileri için bkz. Ionesco, Mokhnacheva ve Gemenne, *Atlas*, 108 vd.

[86] Külüşlü, "İklim Göçmenliği," 1184.

duyabileceklerini belirtmektedir.^[87] Ancak bu korumanın kim tarafından, nasıl ve ne şekilde yapılacağı konusunda hiçbir detaya değinilmemiştir.

Literatürde ise ülkelerin iklim göçmenlerine yardım etme sorumluluğunun çeşitli unsurlara dayanabileceği belirtilmektedir. Sorumluluğun dayanağına ilişkin yaklaşımlar genel olarak üç grupta toplanmaktadır;^[88]

- İklim değişikliği göçmenlerine karşı, iklim değişikliğine sebep olanların özel koruma yükümlülüğü
- Hassas/savunmasız durumdaki kişilere karşı genel anlamdaki yardım etme yükümlülüğü
- Tehlike altında bulunan ve yaşanamaz hale gelecek olan adalarda yaşayan halka karşı sorumluluk

Bu belirtilenlerin bir kısmı da dahil olmak üzere, devletlerin iklim göçmenlerine karşı sorumluluğuna ilişkin görüşlerin önemli bölümünün, bu sorumluluğa insan hakları perspektifinden baktığını belirtmek gerekir. Bu nedenle dördüncü alt başlıkta konunun genel olarak insan hakları perspektifinden incelenmesine de kısaca değinilmiştir.

1- İklim Değişikliğine Sebep Olanların Özel Koruma Yükümlülüğü

Devletlerin iklim göçmenlerine karşı sorumluluklarının dayanağı konusunda en fazla ileri sürülen görüş, devletlerin verdikleri zararı telafi etmesi gerekliliğine dayandırılmaktadır. İklim değişikliğine olumsuz yönde katkıda bulunan sanayileşmiş ülkelerin, verdikleri bu zararı telafi etmek adına, yaptıkları çevresel zararlardan ötürü yer değiştirmek zorunda kalan insanlar için bazı adımları atmaları gerekir.^[89] Bu yaklaşım genel olarak 'kirleten öder

[87] UNHCR, *Key Messages and Commitments on Climate Change and Disaster Displacement*, COP 25- Madrid, Spain, 2-13 December 2019, <https://www.unhcr.org/uk/protection/environment/5e01e3857/key-messages-for-%20cop25.html?query=climate>, (02.2022), 2.

[88] Bu konudaki tartışmalar için bkz. Katrina M. Wyman, "Are We Morally Obligated to Assist Climate Change Migrants," *Law & Ethics of Human Rights* 7, no. 2 (2013): 185-212, 190 vd.

[89] Benzer yönde bkz. Ekşi, "İklim Mültecileri," 54; Marc Helbling, "Attitudes Towards Climate Change," *Climate Change* 160, (2020): 89-102, 95. Wyman'a göre ise gelişmiş ülkelerin iklim mültecilerine karşı sorumluluğu, gelişmiş ülkelerin verdikleri zararın

prensibi' (*polluter pays principle*) veya 'yararlanan öder prensibi' (*beneficiary pays principle*) olarak adlandırılmaktadır.^[90] Gerçekten de gelişmiş ülkeler iklim değişikliğine en fazla katkıda bulunan ülkelere rağmen, iklim değişikliğinin sonuçlarını en az hisseden ülkeler iken, iklim değişikliğine en az katkısı olan ülkeler iklim değişikliğinin yol açtığı problemlere en fazla katlanmak durumunda kalan ülkelerdir.^[91] Nitekim bazı yazarlar, iklim değişikliğinin asıl sorumlusu olarak görülen sanayileşmiş batılı ülkelerin bu duruma katkısının fazla olması ve orantısız şekilde gelişmeden de fazlaca pay almalarına bağlı olarak, iklim değişikliği göçmenlerini barındırmak konusunda özel yükümlülükleri olabileceğini tartışmaya açmaktadır.^[92]

Ancak 'kirleten öder prensibi' temelindeki basit sorumluluk modelinin uygulanmasında hem siyasi kabul, hem de verilen zararın ölçülmesi konularında ciddi zorluk vardır.^[93] Öncelikle ilgili ülkelerin hangi şartlarda ve ne ölçüde iklim göçmenlerini kabul edecekleri sorularının cevaplanması gerekmektedir.^[94] Ayrıca devletlerin verdikleri zarar oranında iklim göçmenlerine destek sağladıkları kabul edildiğinde, verilen zararın nasıl ve hangi kriterlere göre tespit edileceği ve buna kimin/kimlerin karar vereceği belirsizdir. Buna ek olarak devletler siyaseten bu tür bir sorumluluğu kabul etmek istememektedir. Devletlerin iklim göçmenlerine koruma sağlamada isteksiz olmasının başlıca nedenleri arasında kaynakların yetersizliği, güvenlik kaygısı, her ülkenin kendi vatandaşlarına refah sağlamaya çalışması gibi sebepler bulunmaktadır. Kanaatimizce, iklim göçmenlerinin gerçekten korunmaya ihtiyacı olup olmadığının tespitinde yaşanabilecek güçlükler

iklim göçüne sebep olması şeklindeki bağlantıya dayandığı belirtilse de, bu bağlantının net şekilde belirlenmesi kolay değildir. Bu nedenle, söz konusu bağlantı olmaksızın gelişmiş ülkelerin iklim göçmenlerine karşı sorumluluğundan bahsedilemeyecektir. Bkz. Wyman, "Climate Migrants," 197.

[90] Kavramlar ve içerikleri hakkında bkz. Eckersley, "Common," 485-488.

[91] Duong, "Islands," 1243. Benzer yönde bkz. Moberg, "Extending," 1122.

[92] Wyman, "Climate Migrants," 193-194; Helbling, "Attitudes," 95. Benzer yönde yaklaşım hakkında bkz. Castellano, Dolšák ve Prakash, "Willingness," 13; Duong, "Islands," 1244-1246.

[93] Eckersley, "Common," 489.

[94] Helbling, "Attitudes," 90.

de bu isteksizliğin nedenleri arasındadır. Zira iklim değişikliği sebebiyle yer değiştirmelerin bir kısmı iklim değişikliğinin doğrudan sonucu olarak ortaya çıkmaktayken, bir kısım yer değiştirmeler ise iklim değişikliğinin dolaylı sonucu olarak görülmektedir. Birçok çalışma, iklim değişikliğinin göçe yol açtığını doğrulamakla birlikte, bu göçlerin hangi oranda iklim değişikliğinin (doğal afetler gibi) doğrudan sonucu olduğu, hangi oranda ise (sıcaklığın artmasına bağlı olarak ekonominin kötüye gitmesi sebebiyle göç edilmesi vb. şekillerde) iklim değişikliğinin dolaylı sonucu olduğu tespit edilememektedir.^[95] Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse, göçün diğer türlerinde olduğu gibi iklim göçünde de daha iyi bir hayat için göç edenler olduğu gibi, hayatlarını kurtarmak amacıyla zorunlu olarak göç edenler de bulunmaktadır^[96] ve koruma ihtiyacı bakımından bu ikisi arasında farklılık yaratılması doğaldır. Ancak iklim değişikliği bağlamında zorunlu olarak göç edenler ile gönüllü olarak göç edenlerin birbirinden kesin çizgilerle ayrıştırılması kolay değildir.^[97] Daha iyi bir hayat için göç eden gruptaki kişilerin acil ve hayati korunma ihtiyacı bulunduğunu söylemek güçtür. Buna karşılık hayatta kalabilmek için zorunlu olarak yer değiştiren kişilere koruma sağlanması elzemdir.

2- Hassas Kişilere Karşı Genel Anlamdaki Yardım Etme Yükümlülüğü

İklim göçmenlerinin korunması için önerilen bu yaklaşım iklim göçmenlerine yardım edilmesini ahlaki bir yükümlülük olarak görmektedir.^[98] Bu

[95] Helbling, "Attitudes," 91. Benzer yönde bkz. Mayer ve Cournil, "Climate," 173-174; Solomon ve Warner, "Protection," 250.

[96] Eckersley, "Common," 482. Benzer yönde bkz. Jane McAdam, "Creating New Norms on Climate Change, Natural Disasters and Displacement," *Canada's Journal of Refugees* 29, no.2 (2014): 11-26, 11. *Safi* de benzer şekilde çevresel faktörlerin zorladığı göçlerin ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirdiğini vurgulayarak, daha iyi ekonomik şartlarda yaşamak amacıyla göç ile çevresel faktörlerin zorladığı göç arasında ince bir çizgi olduğunu ve genellikle çevresel faktörlere bağlı göçlerle ekonomik göçlerin ayırt edilemediğini belirtmektedir. Bkz. *Safi*, "Mülteci," 108.

[97] Solomon ve Warner, "Protection," 274.

[98] Örneğin iklim göçmenleriyle ilgili yapılan bir araştırmada, Alman vatandaşlarının göreceli olarak iklim mültecilerinin ülkeye gelmesine daha sıcak baktığı tespit edilmiş ve bunun sebepleri araştırılmıştır. Netice olarak Almanların ilk olarak bu durumu genel bir ahlaki yükümlülük olarak gördüğü tespit edilmiştir. Bunun dışında bu durumu,

görüğe göre savunmasız ve belli açılardan hassas olarak nitelenen gruplara yardım etme yükümlülüğünün bir yansıması olarak devletlerin iklim göçmenlerine koruma sağlaması veya diğer türlü yardım etmesi gerekmektedir.^[99] Benzer şekilde devletlerin temel insan haklarını yönündeki pozitif yükümlülükleri gereği, refah içindeki ülkelerin, iklim değişikliğinden en fazla etkilenen fakir ülkeleri destekleme, bu ülkelere yardım etme yönünde ahlaki bir yükümlülükleri bulunduğu söylenebilir.^[100]

3- Yaşanılmaz Hale Gelecek Adalarda Bulunanlara Karşı Sorumluluk

Devletlerin, milletlerarası insan hakları hukuku çerçevesinde, doğal afetler veya iklim değişikliği nedeniyle hayatları tehdit altında olan kişileri kolektif olarak koruma yükümlülüğü bulunmaktadır.^[101] Bu yaklaşım iklim değişikliği sebebiyle her türlü göçmene koruma sağlanmasını değil ve fakat özellikle Tuvalu, Kiribati örneklerinde olduğu gibi bütünüyle yaşanmayacak hale gelmesi beklenen ülkelerde hâlihazırda yaşayan olan kişileri korumayı hedef almaktadır. Başka bir deyişle, sadece hayatını kurtarmak için göç eden veya etmesi gereken kişilere karşı devletlerin ve milletlerarası toplumun kolektif sorumluluğu bulunduğunu kabul etmektedir.^[102]

Devletlerin bu kişilere karşı sorumluluğu ilk olarak dünya üzerinde kolektif hak sahipliği ve hiçbir hakkın yaşama hakkından daha üstün olmaması

her ülkenin (nüfusu, gayrisafi yurtiçi hasıla, daha önceden kabul ettiği göçmenlerin sayısına bağlı olarak) belirli sayıda iklim göçmenine yardım etme yükümlülüğü bulunması ve her ülkenin sera gazı emisyonu oranında iklim göçmenlerine yardım etme yükümlülüğü (iklim değişikliğine sebep olan çevresel sorumluluğunun) bulunması şeklindeki sebepler izlemiştir. Bkz. Helbling, “Attitudes,” 89 vd.

[99] Benzer yönde bkz. Roger Zetter, “The Role of Legal and Normative Frameworks for the Protection of Environmentally Displaced People,” içinde *Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence*, ed. Frank Laczko ve Christine Aghazarm, 385-441. IOM, 2009, 398.

[100] Maxine Burkett, “Legal Rights and Remedies,” içinde *The Law of Adaptation to Climate Change, US and International Aspects*, ed. Michael B. Gerrard ve Katrina Fischer Kuh (ABA Publishing, 2012), 818.

[101] Wilcox, “Brock’s,” 80; Helbling, “Attitudes,” 2.

[102] Wyman, “Climate Migrants,” 198 vd. Benzer yönde bkz. Docherty ve Giannini, “Confronting,” 388.

düşüncesine dayandırılmaktadır.^[103] Nitekim en temel hak olan yaşama hakkı, diğer tüm insan haklarının kullanılmasının da ön şartıdır.^[104] Bu yaklaşım, insanların dünyaya kolektif olarak sahip olduğunu ve mülkiyet de dahil olmak üzere diğer hakların, bu dünya üzerindeki diğer insanların yaşama hakkından daha üstün olmadığını, bu nedenle yaşanamaz hale gelecek adalardakilere karşı devletlerin bu kişileri koruma yükümlülüğü bulunduğunu vurgulamaktadır. Zira insanın var olması anlamına gelen yaşama hakkının kullanılması, iklim değişikliği nedeniyle doğrudan ya da dolaylı tehdit altındadır.^[105]

Yaşanamaz hale gelecek adalarda bulunan kişilere karşı sorumluluğun diğer dayanağı ise dünyanın devletlere bölünmesi çerçevesinde incelenmiştir. Bu yaklaşım, devletlerin ortaya çıkış sebeplerine odaklanmakta ve devletlerin koruma/güvenlik fonksiyonu, devletlerin koordinasyon fonksiyonu ve devlet sisteminin ahlaki meşruluğu gibi devleti ortaya çıkaran nedenler gereğince yaşanamaz hale gelecek adalarda bulunanlara karşı devletlerin kolektif olarak bu kişileri koruma yükümlülüğü bulunduğunu belirtmektedir.^[106] Buna göre, devletler meşruluğunu, insanların refahını sağlama amacından almakta, dünya devletlerinin vatandaşlığına bakmaksızın, ülkesindeki her kişinin insan haklarını koruma konusunda yükümlülüğü bulunmakta^[107] ve devletlerin insani konularda kolektif olarak hareket etmesi gerekmektedir.^[108]

Bu yaklaşım sadece yaşanamaz hale gelecek adalardaki kişilerin korunması bağlamında ele alınsa da devletlerin genel olarak iklim göçmenlerine karşı sorumluluğunu aslında insan hakları çerçevesinde değerlendirmektedir.

[103] Ayrıntılı bilgi için bkz. Wyman, "Climate Migrants," 199-200.

[104] Christine Bakker, "Limits and Potentialities of the Human Rights Protection System," içinde *Climate Change And Human Rights, an International and Comparative Law Perspective*, ed. Ottavio Quirico ve Mouloud Boumghar, (Routledge, 2016), 71-88, 71.

[105] Bakker, "Limits," 71.

[106] Wyman, "Climate Migrants," 201.

[107] Mayer ve Cournil, "Climate," 175; Solomon ve Warner, "Protection," 293.

[108] Wyman, "Climate Migrants," 201-203.

4- İnsan Hakları Perspektifi

İklim değişikliği karşısında, insan hakları temelli uygulanabilir yaklaşımlar farklı noktalardan hareket etmektedir. Bu yaklaşımlar (tartışmalı olmakla birlikte) milletlerarası insan hakları hukukunda yer alan usullerin iklim değişikliğine dayanan taleplere uygulanması, ‘çevresel refah hakkı’ şeklinde ayrı bir hakkın tanınması ve mevcut insan haklarının çevresel çerçevede yeniden yorumlanması şeklinde gruplandırılabilir.^[109] Çalışmanın önceki kısımlarında vurguladığımız gibi iklim göçmenlerinin durumunun aciliyeti karşısında, farklı teorik altyapılardan hareket etmek veya yeni bir teorik altyapı oluşturmak yerine, mümkün olduğu ölçüde mevcut insan haklarının çevresel düzlemde ve özellikle iklim değişikliğinin etkileri bağlamında yorumlanması yaklaşımının benimsenmesi yerinde olacaktır. Bu bağlamda, aşağıdaki hususların, hâlihazırda var olan insan haklarının yorumlanması yönündeki yaklaşımla kaleme alındığını belirtmemiz gerekmektedir.

Milletlerarası hukuk, -çevresel sebeplerle göç edenler de dahil olmak üzere- insan haklarının evrensel düzeyde korunmasını garanti altına almaktadır.^[110] Şüphesiz devletlerin iklim değişikliğini azaltmak ve buna ilişkin önlemlerin alınmasında da insan haklarına saygı gösterme, insan haklarını koruma ve bu hakların yerine getirilmesini sağlama yükümlülükleri bulunmaktadır.^[111] İklim değişikliği bağlamında bu yükümlülük, ülke sınırları dışında insan haklarına zarar verici eylemlerde bulunmama yükümlülüğü olarak ifade edilmektedir.^[112] Bu noktada özellikle refah içindeki ülkelerin, bireyleri veya grupları iklim değişikliğinin sonuçlarına karşı daha savunmasız hale

[109] Sara C. Aminzadeh, “A Moral Imperative: The Human Rights Implications of Climate Change,” *Hastings International and Comparative Law Review* 30, no. 2 (Winter 2007): 231-265, 245.

[110] Ionesco, Mokhnacheva ve Gemenne, *Atlas*, 106.

[111] Bridget Lewis, “Balancing Human Rights in Climate Policies,” içinde *Climate Change And Human Rights, an International and Comparative Law Perspective*, ed. Ottavio Quirico ve Mouloud Boumghar, 39-52. Routledge, 2016, 52; Burkett, “Legal Rights,” 818; Robinson, “Rethinking,” 28-31. Benzer yönde bkz. Zetter, “Role,” 406 vd.

[112] Siobhan McNerney-Lankford, “Human Rights and Climate Change: Reflections on International Legal Issues and Potential Policy Relevance,” *Threatened Island Nations, Legal Implications of Rising Seas and a Changing Climate*, ed. Michael B.

getirecek şekilde hareket etmemeleri yönünde yükümlülükleri bulunduğu söylenebilir.^[113] Zira zarar vermeme yükümlülüğü, sadece bireylere yönelik olmayıp, bireylerin içinde yaşadığı çevreye de zarar verilmemesi yönünde bir yükümlülüğü içermektedir.^[114] Tersinden ifade etmek gerekirse bu kişilerin durumunu daha da zorlaştıracak şekilde hareket etmeleri, olumsuz çevresel şartlardan zarar görenlerin temel insan haklarının ihlali olarak mütalaa edilebilecektir.

İklim değişikliğinin etkileri düşünüldüğünde, farklı derecelerde olmakla birlikte insanlığın tümü açısından özellikle yaşama ve sağlık hakkının tehdit altında olduğu görülmektedir.^[115] Bir önceki başlık altında da belirttiğimiz gibi, yaşama hakkı insanın var oluşunun temelidir ve diğer tüm hakların kullanılmasının önşartıdır. Benzer şekilde sağlık hakkının kullanılabilmesi için de temiz yiyecek ve içme suyuna ulaşılması önşarttır.^[116] Bu nedenle devletlerin, insan haklarına ilişkin yükümlülükleri bağlamında bunu sağlaması gerekmektedir.^[117] Oysa iklim değişikliği ve yol açtığı sonuçlar bu hakların kullanılmasını engellemekte veya kısıtlamaktadır. Bu bağlamda, örneğin, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi gibi yaşama hakkını ve bununla bağlantılı hakları ele alan metinlerin lafzı genişletildiğinde, bu tür insan hakları metinlerinin, yaşama hakkı gibi temel insan haklarının, yaşamı tehdit eden çevresel koşullardan kurtulmaya yönelik zımni bir hakkı kapsadığı şeklinde yorumlanabilecektir.^[118]

Gerrard ve Gregory E. Wannier, 195-241 (Cambridge University Press, 2013), 215 vd.

[113] Burkett, "Legal Rights," 818.

[114] Robinson, "Rethinking," 29.

[115] İklim değişikliğinin insan haklarına etkisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Aminzadeh, "Moral," 245 vd.

[116] Alessandra Franca, "Climate Change and Interdependent Human Rights to Food, Water and Health," içinde *Climate Change And Human Rights, an International and Comparative Law Perspective*, ed. Ottavio Quirico ve Mouloud Boumghar, 89-103, (Routhledge, 2016), 89-103, 89, 94.

[117] İnsan hakkı olarak temiz içme suyu ve yiyeceğe erişim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Franca, "Climate," 94-100.

[118] Cooper, "Environmental," 492.

İnsan hakları hukuku ışığında bakıldığında, özellikle temel insan hakları metinlerini kabul eden devletlerin, iklim mültecilerine bu metinlerde yer alan temel hakları sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır.^[119] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi gibi belgelerde yer alan yaşama hakkı, sağlık hakkı, yiyecek veya suya erişim hakkı, bir yerde bulunan insanların kendi kaderini tayin hakkı, mülkiyet hakkı gibi hakların iklim göçmenleri tarafından, bu metinleri kabul eden ülkelerden talep edilebilecekleri, zira ilgili ülkelerin bu hakların sağlanması yönünde hukuki yükümlülüğü bulunduğu belirtilmektedir.^[120]

IV. İKLİM GÖÇMENLERİNE KORUMA SAĞLANMASINA İLİŞKİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Çalışmanın önceki başlıkları altında defaatle belirttiğimiz gibi iklim göçmenleri hâlihazırda milletlerarası alanda herhangi bir hukuki statüye sahip olmadıkları gibi, bir korumadan da yararlanamamaktadırlar. İklim göçmenleri sorununa, daha açık bir ifadeyle bu kişilerin korunmasına yönelik yeni bir milletlerarası anlaşma hazırlanması, diğer koruma mekanizmaları veya vatansızlıkla ilgili düzenlemeler kapsamına alınması, serbest dolaşım anlaşmalarının iklim göçmenlerine adapte edilmesi, iklim göçmenlerinin korunması için ayrı bir statü oluşturulması ve *sui generis* bir mekanizma kurulması gibi muhtelif çözümler önerilmektedir. Aşağıda bu öneriler değerlendirilecektir.

A) MİLLETLERARASI BİR ANLAŞMA HAZIRLANMASI

Çözüm önerilerinin ilki, bu kişilerin hukuki statüsüne ilişkin bir milletlerarası anlaşma hazırlanmasıdır.^[121] Bunun dışında BM Konvansiyonu'na ek

[119] Duong, “Islands,” 1254. Benzer yönde bkz. Christine Gibb ve James Ford, “Should the United Nations Framework Convention on Climate Change Recognize Climate Migrants?,” *Environmental Research Letter* 7, no. 045601 (2012): 1-9, 6; Ionesco, Mokhnacheva ve Gemenne, *Atlas*, 106.

[120] Ayrıntılı bilgi için bkz. Duong, “Islands,” 1255-1256. İklim göçmenlerinin durumunun haklar ve yükümlülükler dengesinde kapsamlı bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. Yurtcanlı Duymaz, İklim Değişikliği, 145-258.

[121] Hodgkinson vd., “Convention,” 81 vd; Williams, “Turning,” 523-524; Docherty ve Giannini, “Confronting,” 349, 350. vd; Ionesco, Mokhnacheva ve Gemenne, *Atlas*,

olarak iklim mültecilerinin tanınması, korunması ve yeniden yerleştirilmele-
rine ilişkin bir protokol hazırlanması da önerilmektedir.^[122] Ancak devletler
bu tür anlaşmalarla hukuki yükümlülük üstlenme noktasında oldukça
isteksizdir.^[123] Bunun yanında bir milletlerarası anlaşmanın hazırlanması
oldukça uzun süren müzakere süreci gerektirmektedir.^[124] Milletlerarası bir
anlaşma hazırlanması konusuna ılımlı yaklaşılsa dahi, böyle bir milletlerarası
anlaşmanın taraf ülkelere ekonomik, siyasi ve sosyal yükümlülükler getirecek
olması sebebiyle ülkelerin anlaşmaya varması zayıf bir ihtimaldir.^[125] Nitekim
devletler, iklim göçmenlerine ilişkin yapılacak çalışmalarda her türlü girişimi
kontrol etmek istemekte ve bu aşamada yalnızca geçici adımlar atmaya hazır
olduklarını açıkça belirtmektedir.^[126] Buna karşılık bölgesel veya iki taraflı
anlaşmalarla iklim göçmenlerine koruma sağlanması daha olası bir ihtimal-
dir.^[127] Zira ikili veya bölgesel anlaşmalarda ilgili devletlerin daha fazla söz
hakkı olup, bu tür anlaşmaları bölgenin veya tarafların ihtiyaçlarına uygun
olarak şekillendirmek mümkündür.

B) DİĞER KORUMA MEKANİZMALARI (ÖZELLİKLE GEÇİCİ KORUMA) KAPSAMINA ALINMASI

İklim göçmenlerine yönelik önerilerden bir başkası ise iklim göçmenlerinin
hâlihazırda milli hukuklarda düzenlenmiş olan diğer koruma mekanizma-
larından yararlandırılmasıdır.^[128] Tamamlayıcı koruma mekanizmalarına
ilişkin (mültecilerin korunmasında olduğu gibi) kapsamlı bir milletlerarası

108; Külüşlü, “İklim Göçmenliği,” 1195-1196. Benzer yönde bkz. Khaskheli vd.,
“Environmental,” 57-58.

[122] Bierman ve Boas, “Climate Refugees,” 12.

[123] McAdam, “New Norms,” 20; McAdam, “Treaty,” 16; Williams, “Turning,” 518.
Benzer yönde bkz. Yurtcanlı Duymaz, İklim Değişikliği, 242.

[124] Bierman ve Boas, “Warmer World,” 76; Solomon ve Warner, “Protection,” 275.

[125] Ekşi, “İklim Mültecileri,” 42. Aynı yönde bkz. Nishimura, “Climate,” 119.

[126] McAdam, “New Norms,” 20.

[127] Williams, “Turning,” 518. Benzer yönde bkz. Picchi, “Climate Change,” 581; Solomon
ve Warner, “Protection,” 275.

[128] Lopez, “Protection,” 392.

bir rejim olmaması nedeniyle, bu konu ülkelerin iç hukuk mevzuatlarında düzenlenmektedir.^[129] Devletlerin iç hukuk mevzuatlarındaki düzenlemeler ise ilgili ülkelerin siyasi ve ekonomik özellikleri dikkate alınarak hazırlanmakta ve genellikle sağlanan koruma asgari düzeyde tutulmaktadır.^[130]

Diğer koruma mekanizmaları içinde özellikle geçici koruma üzerinde durulmakta ve kalıcı bir çözüm bulunana kadar iklim göçmenlerinin en azından geçici koruma mekanizmasına dahil edilmesi önerilmektedir.^[131] Bu noktada ülkelerin kalıcı anlamda bir anlaşma yapma ihtimali azalacağı gibi, korumanın etkisi de azalmış olacaktır.^[132] Ayrıca geçici koruma, adından da anlaşılacağı üzere ‘geçici olarak’ koruma sağlamayı amaç edinmekte ve nihai olarak ilgili kişilerin geldikleri ülkeye veya üçüncü bir ülkeye gönderilmesi hedeflenmektedir. Oysa, birçok durumda iklim değişikliği sebebiyle yer değiştirenlerin, geldikleri yere dönmesi olası değildir.^[133] Özellikle ülkesi tamamen yaşanamaz hale gelecek kişilerin geldiği ülkeye geri dönme ihtimali yoktur. Dolayısıyla geçici koruma mekanizması söz konusu kişiler için sürdürülebilir bir yöntem ortaya koymamaktadır.^[134]

C) CENEVRE KONVANSİYONU'NDA TADİLAT YAPILMASI

Bazı organizasyonlar ve devletler Cenevre Konvansiyonu'ndaki mülteci tanımının iklim göçmenlerini de içine alacak şekilde genişletilmesi veya Konvansiyon'a ek bir protokol hazırlanmasını teklif etmişlerdir.^[135] Aynı şekilde bazı yazarlar, iklim göçmenleri için hukuki bir çerçeve oluşturulabilmesi için, Cenevre Konvansiyonu'nun siyasi mültecilere yönelik çerçevesinin ve ilgili anlaşmaların iklim göçmenlerine adapte edilmesi gerektiğini

[129] Lopez, “Protection,” 392-393.

[130] Lopez, “Protection,” 393.

[131] Williams, “Turning,” 513.

[132] Williams, “Turning,” 513-514.

[133] Docherty ve Giannini, “Confronting,” 375.

[134] İklim göçmenlerine sağlanacak korumanın geçici veya kalıcı olması konusundaki tartışma için bkz. Docherty ve Giannini, “Confronting,” 364-365.

[135] Ekşi, “İklim Mültecileri,” 43. Benzer yönde bkz. Duong, “Islands,” 1266.

belirtmektedir.^[136] Bazı yazarlar ise Cenevre Konvansiyonu da dahil olmak üzere temel insan haklarını ilgilendiren milletlerarası metinlerde yer alan mülteci tanımının genişletilmesi ve kişinin, ‘yaşamını, sağlığını, geçim araçlarını veya doğal kaynakların kullanımını tehdit eden kötü çevre koşulları nedeniyle’ ülkesini terk eden ve dönemeyen kişileri de açıkça kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir.^[137] Ancak bu tür bir tadilat, Konvansiyonu kabul eden tüm ülkelerin ortak kararını gerektirmesi sebebiyle mümkün görünmemesi yanında, Cenevre Konvansiyonu’nun sadece ülkesini terk ederek başka ülkeye gidenleri konu alması, buna karşılık iklim göçmenlerinin önemli kısmının ülke içinde yer değiştiren kişilerden oluşması sebebiyle iklim değişikliğinden etkilenerek yer değiştiren kişilerin tümünü korumayacaktır.^[138] Bunun yanında mültecilere ilişkin olarak yapılan statü belirleme sürecini karmaşık hale getirecektir.^[139]

Cenevre Konvansiyonu’nda iklim göçmenlerini de içine alacak şekilde tadilat yapılmasına benzer bir yaklaşım AİHS bakımından da gündeme gelmiştir. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Göç, Sığınma ve Nüfus Komitesi (*Council of Europe Parliamentary Assembly’s Committee on Migration, Refugees and Population*) de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne (AİHS) ek bir protokol hazırlanarak iklim göçmenlerine koruma sağlanmasını önermiştir.^[140] Yine aynı şekilde bölgesel sözleşmelerin, mülteci tanımını

[136] Biermann ve Boas, “Warmer World,” 78.

[137] Cooper, “Environmental,” 495-496. Bu noktada özellikle Cenevre Konvansiyonu’ndaki mülteci tanımını genişleten düzenlemelerden iki tanesinin örnek verildiği görülmektedir. Bunlar, 1969 tarihli Afrika Birliği Organizasyonu’nun hazırladığı Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Sözleşme (*Organisation of African Unity Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa*) ile 1984 tarihinde hazırlanan Mültecilerin Cartagena Bildirgesi (*1984 Cartagena Declaration on Refugees*)’dir. Her iki düzenlemede de, kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar neticesinde yer değiştiren kişilerin de mülteci olarak kabul edildiği ve Cenevre Konvansiyonu’ndaki mülteci tanımını genişleten örnekler olduğu vurgulanmaktadır. Bkz. Cooper, “Environmental,” 494-496; Yurtcanlı Duymaz, İklim Değişikliği, 119-121.

[138] Solomon ve Warner, “Protection,” 258; Zetter, “Role,” 397-398.

[139] Zetter, “Role,” 397.

[140] McAdam, “Treaty,” 7.

da içine alacak şekilde genişletilmesi de öneriler arasındadır.^[141] Ancak bu tür çalışmalar kanaatimizce problemi çözüme noktasında etkili olmayacaktır.

D) ÜLKESİ TAMAMEN YAŞANAMAZ HALE GELECEK OLAN DEVLET VATANDAŞLARININ VATANSIZLIKLA İLGİLİ DÜZENLEMELER KAPSAMINA ALINMASI

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri sebebiyle yer değiştirmek zorunda kalan kişilerin vatansızlıkla ilgili düzenlemeler kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine ilişkin tartışmalar özellikle, yeterli ülke toprağına sahip olmamaları nedeniyle ülke içi göçün mümkün olmadığı bağımsız küçük ada devletlerine ilişkin olarak yapılmaktadır.^[142]

Bugüne kadar bir devletin ortadan kalkması savaş, başka bir ülkenin ilhaki veya işgali gibi sebeplerle ortaya çıkarken, o devletin vatandaşı olan veya söz konusu toprak parçasında yaşayan kişiler için birtakım hukuki çareler vardı, ancak yakın tarihte ilk kez ülkelerin doğa tarafından ortadan kaldırılması veya yaşanamaz hale gelmesi ve o ülke vatandaşlarının vatansız kalması söz konusudur.^[143]

Özellikle ülkesi tamamen sular altında kalacak olan veya bütünüyle yaşanılmaz hale gelecek olan devlet vatandaşlarının vatansız olacakları ve buna bağlı olarak vatansızlarla ilgili olarak yapılan düzenlemelerin kapsamına girebileceği düşünülebilir. Başka bir deyişle vatansızlar için öngörülen koruma mekanizmalarından yararlanmaları düşünülebilir. Bazı yazarlar, kişilerin vatansız kalmasını önlemeyi amaçlayan 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (*Convention Relating to the Status of Stateless Persons*)^[144] kapsamında, özellikle ülkeleri ortadan kalkması sebebiyle vatansız kalma riskiyle karşı karşıya olan küçük adaların vatandaşları gibi kişilerin vatansız kalmasının önlenmesi şeklindeki özel durumlarda

[141] Cooper, "Environmental," 495-496.

[142] Yurtcanlı Duymaz, İklim Değişikliği, 108-109.

[143] Wyman, "Climate Migrants," 206.

[144] Türkiye Sözleşme'ye 2015 yılında taraf olmuştur. Bkz. Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşmeye Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair 6549 sayılı Kanun, RG 25.10.2014/29056. Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1954-Convention-relating-to-the-Status-of-Stateless-Persons_ENG.pdf (12.11.2021).

uygulanabileceğini belirtmektedir.^[145] Ancak iklim göçmenlerinin vatansızlıkla ilgili düzenlemeler kapsamında olduğu düşünülse dahi, fiilen vatansız kalan bu kişilerin temel hak ve özgürlük taleplerini hangi devlete yöneltecekleri meselesi de çözüme kavuşturulmamıştır.^[146] Buna karşılık söz konusu kişilerin durumu, vatansızlığın, tarihte daha önce hiç görülmemiş emsalsiz bir halidir.^[147] Doktrinde de vatansızlarla ilgili yapılan milletlerarası anlaşmalarda yer alan ‘vatansız’ tanımının özellikle ülkesi tamamen ortadan kalkan devlet vatandaşlarını kapsamadığı ve bu kişiler açısından uygulanabilir nitelikte olmadığı, ayrıca birçok ülkenin vatansızlıkla ilgili anlaşmalara taraf olmadığı belirtilmektedir.^[148] Milletlerarası alanda vatansızlara ilişkin düzenlemelerde kişinin hukuken bir ülke vatandaşı olmaması arandığından ve söz konusu kişiler hukuken belirli bir ülke vatandaşı olduğundan, vatansızlara ilişkin düzenlemelerin uygulama alanına girmeleri mümkün değildir.^[149] Zira milletlerarası alanda da fiili vatansızları koruyan özel düzenleme bulunmamaktadır.^[150]

E) SERBEST DOLAŞIM ANLAŞMALARININ İKLİM GÖÇMENLERİNİ İÇERECEK ŞEKİLDE DÜZENLENMESİ

İklim göçmenlerinin korunması amacıyla ileri sürülen farklı bir görüş ise bu kişilere serbest dolaşım hakkı tanınmasıdır. Doktrinde *Francis*, iklim göçmenlerinin milletlerarası hukukta statüsüz kalması ve bu kişiler için henüz bir yasal çerçeve çizilmemiş olması sebebiyle, serbest dolaşım anlaşmalarının iklim göçmenlerini de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesini önermiştir.^[151] Bu öneriye göre serbest dolaşım anlaşmaları; iklim göçünün karmaşık ve yerel doğasına uygun bir cevap ortaya koyması; bireysel ve yapısal olarak

[145] Ionesco, Mokhnacheva ve Gemenne, *Atlas*, 107.

[146] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği*, 256.

[147] Mayer ve Cournil, “Climate,” 186.

[148] Wyman, “Climate Migrants,” 207.

[149] Khaskheli vd., “Environmental,” 57. Benzer yönde bkz. Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği*, 110-111.

[150] Mayer ve Cournil, “Climate,” 181.

[151] Ayrıntılı bilgi için bkz. Francis, “Climate-Induced,” 126 vd.

esnek olması; siyasi olarak öngörülebilir olması şeklindeki üç nedenden ötürü iklim göçmenlerinin korunması için faydalı bir çerçeve çizebilecektir.^[152]

F) KENDİNE ÖZGÜ (SUI GENERIS) BİR REJİM OLUŞTURULMASI

Son olarak bazı yazarlar iklim göçmenlerinin tanınması, korunması ve yeniden yerleştirilmeleri için kendine özgü (*sui generis*) bir rejim veya mekanizma oluşturulmasını önermektedir.^[153] Önerilen modellerin hepsinde devletlerin külfet paylaşımından bahsedilmekte ve sorumluluğun temeli insan hakları hukukuna dayandırılmaktadır.^[154]

Biermann ve Boas, iklim göçmenlerinin tanınması, korunması ve yeniden yerleştirilmeleri için bu kişilerin durumuna özgü bir mekanizma ortaya konması gerektiğini ve bu tür bir rejimin oluşturulmasında planlı yer değiştirme ve yeni bir ülkeye yerleştirme prensibi; geçici sığınma yerine yeni bir ülkeye yerleştirme prensibi; yerel halk için kolektif haklar prensibi; ülke içinde alınabilecek önlemler için milletlerarası yardım prensibi ve milletlerarası külfet paylaşımı prensibi şeklinde beş prensibin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir.^[155] İklim değişikliğinin, nedenleri ve sonuçları açısından

[152] Francis, “Climate-Induced,” 127-130.

[153] İklim göçmenlerini koruyucu milletlerarası bir mekanizma, model veya anlaşma geliştirilmesi konusunda farklı yazarlarca önerilen bazı modeller için bkz. Biermann ve Boas, “Warmer World,” 75 vd; Docherty ve Giannini, “Confronting,” 350 vd; Hodgkinson vd., “Convention,” 69 vd. Önerilen modellerde iklim göçünün kapsamı, iklim göçmeni tanımları, statü belirlemeye dair prosedür, finansman, önerilen hukuki ve idari mekanizmalar gibi konularda oldukça farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, söz konusu modeller oldukça detaylı olarak kaleme alınmış olup, büyük ölçüde uygulanabilir niteliktedir. Yeni bir rejim oluşturulmasıyla ilgili kapsamlı bir inceleme için ayrıca bkz. Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği*, 287-337.

[154] İlgili çalışmaların benzer yönde değerlendirilmesine ilişkin olarak bkz. Solomon ve Warner, “Protection,” 273.

[155] Ayrıntılı bilgi için bkz. Biermann ve Boas, “Warmer World,” 75-76. Bu öneriye göre iklim göçmenleri için oluşturulacak rejimde şu prensipler dikkate alınmalıdır;

a. Planlı yer değiştirme ve yeni bir ülkeye yerleştirme prensibi: İklim değişikliğinin fırtına, sel, kuraklık gibi durumlar bazı etkileri öngörülemeyen münferit olaylar şeklinde ortaya çıksa da, bu tür olayların büyüklüğü ve sıklığındaki artış ve buna bağlı olarak bu riski taşıyan bölgelerdeki nüfusun bölgeyi terk etme ihtiyacı öngörülebilir

küresel bir sorun olması ve ahlaki sorumluluğun çoğunun sanayileşmiş ülkeler üzerinde bulunması nedeniyle iklim göçmenlerinin korunması için milletlerarası araçların benimsenmesi gerekmektedir.^[156]

G) HALİHAZIRDA KULLANILABİLECEK BİR ARAÇ: GERİ GÖNDERME YASAĞI

nitelik taşımaktadır. Bu nedenle iklim göçmenlerinin yönetimi, siyasi kargaşa, savaş vb. mağdurlara göre daha iyi organize edilebilir, planlı gönüllü yer değiştirme ve yerleştirme programları yürütülebilir. Bu kişilere ilişkin bir rejime acil müdahale ve afet yardım programları yerine, daha uzun süreli, planlı ve gönüllü yerleştirme programları dahil edilebilir.

b. Geçici sığınma yerine yeni bir ülkeye yerleştirme prensibi: Birçok iklim göçmeni, uzun vadede (özellikle deniz yükselmesine bağlı olarak mağdur olanlar) evlerine dönemeyeceğinden, mültecilere ilişkin olarak kabul edilen zulmün sona ermesinden sonra geri döneceği şeklindeki temel varsayımın, bu kişilerin gittikleri ülkelerde kalıcı göçmen olacağını kabul eden bir yaklaşımla değiştirilmesi gerekir.

c. Yerel halk için kolektif haklar prensibi: Cenevre Konvansiyonu devlet temelli bireysel zulme dayanmaktadır, oysa iklim göçünde, iklim değişikliği sebebiyle göç etmek zorunda kalan toplu bir halk söz konusudur. Bu nedenle bireysel rejimin, belirli köy, şehir, bölge veya ülkenin nüfusu gibi insan topluluklarına uyarlanması gerekmektedir.

d. Ülke içinde alınabilecek önlemler için milletlerarası yardım prensibi: İklim değişikliğinin etkileri çoğunlukla bir ülkenin belirli bir bölümünde ortaya çıkması ve ülkeler açısından bu kişilerin korunması ve yeniden yerleştirilmeleri sürecinin zorluğu nedeniyle, bu kişileri koruyan uluslararası rejim, bunların ülkeleri dışında korunmasından ziyade, ülke içinde korunmasına ilişkin milletlerarası destek sağlamaya odaklanmalıdır.

e. Milletlerarası külfet paylaşımı prensibi: İklim göçünün tüm dünyayı ilgilendiren bir sorun olması nedeniyle iklim göçmenlerinin temel insan haklarının korunması ve insani ihtiyaçlarının karşılanması noktasında devletlerin yükümlülüklerinin ülkeler arasında paylaşılması isabetli olacaktır. (Aynı yönde bkz. Külüşlü, “İklim Göçmenliği,” 1193).

[156] *Biermann ve Boas* örnek olarak bu amaçla yapılacak çalışmalarda zengin ülkelerin daha fazla maliyet üstlenmek zorunda olduğunu belirtmekte ve iklim değişikliğinden etkilenen ülkelere, iklim göçmenlerinin yeniden yerleştirilmesi için yapılan masrafların tamamının geri ödenmesi hem sanayileşmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkelerin eşit ağırlıklı şekilde karar almasını sağlayacak yeni kurumların oluşturulması gibi çözümler önermektedir. Bkz. *Biermann ve Boas*, “Warmer World,” 76.

Bazı yazarlar, milletlerarası hukukta iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişilerin statüsü ve korunmasına yönelik herhangi bir bağlayıcı düzenleme bulunmadığından, iklim göçmenlerine sağlanacak korumanın çerçevesi araştırılırken, milletlerarası hukukun zorunlu göçe yönelik hâlihazırda mevcut olan genel koruma araçlarından yararlanılması gerektiğini belirtmektedir.^[157] Bu noktada akla gelen bir araç, milletlerarası hukukta zorunlu olarak göç eden kişileri koruyan ve milletlerarası teamül hukuku kuralı olarak kabul edilen geri gönderme yasağıdır (*non-refoulement*).^[158] YUKK'ta da yer verilen geri gönderme yasağının uygulanabilmesi için kişinin hayatının ve hürriyetlerinin kesin olarak sona ermesi veya kısıtlanması gerekmekte, hayatı ve hürriyetlerinin tehdit altında bulunması yeterlidir.^[159] Övünç Öztürk bu yasağın, yaşam hakkının ihlali ya da insanlık dışı veya zalimane muameleye uğrama riski bulunan yere de geri gönderilmemesini kapsadığını vurgulayarak, iklim değişikliğinin veya çevresel etkenlerin kişinin yaşam hakkını ihlal edebilecek veya insanlık dışı muameleye maruz kalmasına sebep olabilecek nedenler arasında sayılabileceğini belirtmektedir.^[160] Bir görüşe göre, özellikle ülkesi tamamen sular altında kalacak olan ülke vatandaşlarının, ülke içine girmesi halinde bu kural uygulanabilir ve yok olacak olan ülkesine geri gönderilmemesi gerekir.^[161] Karşıt görüştekiler ise, bir afette ilgili otoritenin kötü yönetiminin tek başına geri gönderme yasağına temel olamayacağını, bu yasağın geçmişteki zararlı davranışlarla sınırlı olduğu ve gelecekte ortaya çıkacak bir zararın önlenmesinde uygulanamayacağını, hukuk düzeninin ortada zalimane bir tutum olsa dahi hiçbir devletin zulüm

[157] Övünç Öztürk, "İklim," 2-3.

[158] Öztürk Övünç, "İklim," 4; Ionesco, Mokhnacheva ve Gemenne, *Atlas*, 107; Docherty ve Giannini, "Confronting," 377. Benzer yönde bkz. Williams, "Turning," 514.

[159] Aslı Bayata Canary, "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AIHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi," *Hacettepe HFD* 5, no. 1 (2015): 73-90, 76.

[160] Övünç Öztürk, "İklim," 5. Benzer yönde bkz. Docherty ve Giannini, "Confronting," 377.

[161] Solomon ve Warner, "Protection," 259.

gören kişiyi ülkesinde barındırmakla yükümlü tutulamaması sebebiyle bu yasağın doğrudan uygulanamayacağını belirtmektedir.^[162]

BM İnsan Hakları Komitesi'nin iklim mülteciliği talebinde bulunan ve fakat talebi reddedilen Teitiota hakkındaki kararı, kişinin mülteci statüsüne sahip olamayacağını belirtse de, ilk kez geri gönderme yasağı ve iklim değişikliği arasında doğrudan bağlantı kurması açısından önemlidir.^[163] Bununla birlikte geri gönderme yasağı doktrinde, kişinin hayatının veya hürriyetlerinin; ırkı, dini, milliyeti, bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri nedeniyle tehlike altında olan bir yere geri gönderilmemesini ifade etmektedir.^[164] YUKK'ta da benzer şekilde düzenlenen^[165] ve doktrinde de genel olarak kabul edilen bu tanımın, çevresel sebeplerle yer değiştirenleri içine alıp almayacağı tartışılabilir.^[166] Geri gönderme yasağı iklim göçmenleri açısından uygulanabilir olduğu kabul edilse dahi, bu kişilerin statüsüzlük problemi ve korunma ihtiyacı devam edecektir. Dolayısıyla kalıcı, kapsamlı ve sürdürülebilir bir çözüm ortaya konması şarttır.

[162] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği*, 221.

[163] McAdam, "Non-Refoulement," 709-710; Övünç Öztürk, "İklim," 6.

[164] Bkz. Nazlı Töre, *Uluslararası Göç Hukuku* (Ankara: Turhan, 2016), 69-75.

[165] YUKK m. 4; "Bu kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının ve hürriyetlerinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez".

[166] Geri gönderme yasağının iklim göçmenlerine uygulanabilirliği hakkında bkz. Özgem Tuğçe Gümüş Boyacı, "İklim Değişikliği Nedeniyle Yerinden Edilmiş Kişilerin Korunmasına Yönelik İlk Kararlar ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Geri Göndermeme İlkesi," *İnsan Hakları Yıllığı* 38, (2020): 41-81, 60 vd.

SONUÇ YERİNE: MEVCUT KORUMA MEKANİZMALARININ YETERSİZLİĞİ VE PROBLEMİN ÇÖZÜMÜNDE DİKKATE ALINABİLECEK PRENSİPLER

İnsanlık tarihi kritik bir dönemecin eşliğinde bulunmaktadır. Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse, iklim değişikliği 21. yüzyılın gerçeğidir ve bu gerçek hem akademik olarak hem de siyasi planlama anlamında odaklanılması gereken önemli bir problemidir.^[167]

Milletlerarası alanda iklim değişikliğine ilişkin bir kısım anlaşma yapılmakla birlikte, bu anlaşmaların, söz konusu problemlere ve özellikle iklim göçmenleri konusunda çözüm getirdiği söylenemez.^[168] İklim göçmenlerine koruma sağlayacak bir milletlerarası anlaşma henüz bulunmadığı gibi, milletlerarası alanda da devletlerin, çevresel faktörler sebebiyle yer değiştiren kişileri ülkelerine almak ve koruma sağlamak zorunda olmadıkları kabul edilmektedir. Türk hukukunda da durum milletlerarası alandakinden farklı değildir. YUKK kapsamında bu kişilere, ilgili koruma mekanizmaları için öngörülen şartları taşımamaları sebebiyle herhangi bir koruma statüsü verilmesi mümkün değildir. Bununla birlikte hem Türkiye'nin iklim değişikliğinden doğrudan etkilenecek olması, hem de iklim değişikliğinin daha şiddetli etkileyeceği bazı ülke vatandaşları açısından iklim göçlerinin hedef ülkesi konumunda bulunması nedenleriyle, Türkiye bu alanda çalışma yaparak, iklim göçmenlerine yönelik uygun hukuki zemini hazırlamak zorundadır.

Bu amaçla ilk olarak bireyler ve devletler bazında farkındalığın artırılması hedeflenmelidir. Çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları dikkate alınarak bu konudaki farkındalık artırılmalıdır.^[169] İkinci aşamada ise küresel işbirliği yapılması gerekmektedir. Zira iklim değişikliğine bağlı göçler yakın gelecekte sadece iklim değişikliğinden doğrudan etkilenen ülkeleri ve onların komşularını değil^[170], tüm dünyayı etkileyecektir. Dolayısıyla bu konuda küresel

[167] Biermann ve Boas, "Warmer World," 60.

[168] Benzer yönde bkz. Ekşi, "İklim Mültecileri," 14; Docherty ve Giannini, "Confronting," 349-350; Moberg, "Extending," 1135.

[169] Khaskheli vd., "Environmental," 56-57.

[170] Tehlike altında bulunan ülkelerin özellikle komşu ülkelere gitmeye çalıştığı ve komşu ülkelerin bu kişileri koruma konusunda diğer ülkelere nazaran daha ılımlı oldukları bilinmektedir. Yapılan bir araştırmada, iklim göçmenlerine ev sahipliği yapan ülkelerin, iklim göçmenlerinin geldiği ülkeye lokasyon itibarıyla uzaklaştığı ölçüde iklim

iş birliği yapılması şarttır. İklim değişikliğinin küresel etkileri düşünüldüğünde bu konuda ülkelerin münferit olarak yapacakları çalışmalarla yeterli sonucun alınması da mümkün değildir. Bununla bağlantılı olarak üçüncü aşamada acilen veya en hızlı şekilde bir milletlerarası anlaşma hazırlanması hedeflenmelidir.

İklim göçmenliği sorununu çözebilmek için buna yönelik spesifik ve çok disiplinli yaklaşımla hazırlanmış bir milletlerarası anlaşmaya ihtiyaç vardır.^[171] Mümkün mertebe geniş katılımlı bir milletlerarası anlaşma yahut bölgesel veya ikili anlaşmalar yapılması düşünülmeli, ülkelerin nüfusu, alt-yapısı, daha önce aldığı göçe oranı gibi hususlar gözetilerek sorumluluğu imkanları ölçüsünde paylaşması, insan hakları perspektifinden bakarak iç hukuk düzenlemelerini bu kişilere uygun bir statü sağlayacak şekilde revize etmeleri ve milletlerarası hukukta yer alan diğer araçların ve/veya koruma mekanizmalarının işletilmesi için çalışılmalıdır. Yapılacak çalışmalarda ve hazırlanacak milletlerarası anlaşmalarda iklim göçmenlerinin tanımlanması yanında, statülerinin tespiti ve bu kişileri koruyucu bir mekanizma öngörülmesi gerekmektedir. İklim göçmenlerinin durumu bir 'kriz' aşamasına gelmeden, devletler bu konuda milletlerarası, çok disiplinli ve yenilikçi nitelikte, uygulanma kabiliyeti olan bir yaklaşım geliştirmelidir.^[172] Fakat her hâlükârda, ülkeler bu konuyu çözecek ortak bir mekanizma ortaya koymalıdır.

İklim göçü sorununu çözebilmek için öncelikle bu kişilerin hukuki statüsünün belirlenmesi, bu soruna karşı hukuki bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.^[173] Kanaatimizce iklim göçmenlerinin hukuki statüsünün tespiti ve alınacak önlemlerin çerçevesi çizilirken ise, iklim değişikliği nedeniyle

göçmenlerine bakışın olumsuzlaştığını göstermiştir. İklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarını kısmen dahi olsa yaşamış olan, yaşama ihtimali bulunan veya yakın coğrafyada bulunan halk ise ülkesine gelen iklim göçmenlerine daha ılımlı yaklaşmakta ve bahsettiğimiz problemler için harekete geçilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bkz. Lujala vd., "Host-Migrant," 2-3.

[171] Docherty ve Giannini, "Confronting," 397.

[172] Docherty ve Giannini, "Confronting," 349-350.

[173] Aynı yönde bkz. Külüşlü, "İklim Göçmenliği," 1179.

‘zorunlu olarak’ yer değiştiren kişiler bu kapsama alınmalıdır.^[174] Zira acil ve hayati derecede korunma ihtiyacı olması sebebiyle ‘zorunlu’ olarak göç eden kişilerin korunması elzemdir. Buna karşılık gönüllü göç söz konusu olduğunda aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Başka bir ifadeyle iklim değişikliğinden dolayı olarak etkilenecek yer değiştiren kişiler bu tanımın dışında tutulmalıdır. Hâlihazırda durumu aciliyet arz eden ve hayati bir tehdit karşısında göç eden zorunlu iklim göçmenlerinin durumu öncelikle ele alınmalıdır.

Konuyla ilgili yapılacak bir milletlerarası anlaşmada ve yapılacak diğer çalışmalarda, çözüme ulaşılabilmesi için bazı prensiplerin benimsenmesinin gerekli olduğu kanaatindeyiz. Bu bağlamda, konuyla ilgili yapılacak tüm çalışmalarda milletlerarası işbirliği, ülke içinde yer değiştirmelere ilişkin milletlerarası yardım, külfet paylaşımı ve kirleten öder prensiplerinin temel prensipler olarak tespit edilmesi uygun olacaktır. Çözüme yönelik olarak yapılacak çalışmalarda ve özellikle hazırlanacak olan anlaşmalarda temel olmasını önerdiğimiz bu prensipler, kanaatimizce problemin küresel düzeyde çözülmesi için şarttır.

İlk olarak, defaatle belirttiğimiz gibi, yukarıda bahsettiğimiz gerekçelerle bu konuda küresel iş birliği yapılması kaçınılmaz bir gerekliliktir. İklim değişikliğinin milletlerarası kaynaklı bir problem olması nedeniyle, çözümün yine milletlerarası platformda ele alınması gerekir.^[175] Bu kapsamda yapılacak çalışmalarda da devletler arasında koordinasyonu sağlamak üzere hem iklim değişikliği ve etkileri üzerine çalışan bilim insanlarının hem de siyasi temsilcilerin bulunduğu bir organizasyon oluşturulması, ekonomik yükü dikkate alınarak küresel bir fon oluşturulması gibi hususlar dikkate alınıp planlanabilir.

İkinci olarak, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nde belirtildiği gibi iklim değişikliği doğal olarak ortaya çıkabileceği gibi, doğrudan veya dolaylı olarak insan faaliyetleri sonucunda da ortaya çıkabilmektedir^[176].

[174] ‘Zorunluluk’ unsuruna ilişkin olarak yapılan değerlendirmeler için bkz. Yurtcanlı Duymaz, İklim Değişikliği, 70-77.

[175] Docherty ve Giannini, “Confronting,” 382.

[176] BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi m. 1/2: “İklim değişikliği’, karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan

İklim değişikliğinin ortaya çıkmasının bir ölçüde insan faaliyetleri sonucu olması^[177] ve iklim göçü de dahil olmak üzere iklim değişikliğinin sonuçlarının küresel düzeyde olması nedeniyle devletlerin, iklim değişikliği nedeniyle yer değiştirenlere karşı sorumlulukları bulunduğunu kabul etmeleri gerekmektedir.^[178] Bu sorumluluk, devletlerin dünya üzerinde kolektif olarak hak sahibi olması ve hiçbir hakkın yaşama hakkından daha üstün olmamasına dayanmaktadır. Bu doğrultuda, ülke içinde alınacak önlemler ve yeniden yerleştirmelere ilişkin olarak yapılacak çalışmalarda milletlerarası yardım ilkesi benimsenmelidir. İklim değişikliği sebebiyle zorunlu olarak yer değiştirmelerde, yer değiştirenlerin, mümkün olduğu takdirde kendi ülkeleri içinde yeniden yerleştirilmeleri için çaba harcanması ve bu konuda ilgili ülkeye milletlerarası alanda diğer devletlerin destek olması önem taşımaktadır. İklim değişikliğinden doğrudan ve şiddetle etkilenecek olan ülkelere yönelik yapılacak olan herhangi bir milletlerarası çalışmada da bu husus teşvik edilmeli ve diğer devletlerin desteği sağlanmalıdır.

Üçüncü olarak ülkeler, iklim göçmenlerine ilişkin adil külfet paylaşımı yapmalıdır. Bu noktada külfet paylaşımı ile parasal destek sağlanması kastedilmemektedir. Bu tür göç akınlarının birkaç ülkede yığılmaması hedef olmalı, iklim göçmenlerinin yerleştirileceği ülkelerin daha önceki göç tarihçesi, göçmenlere karşı tutumu, sosyo-kültürel kapasitesi ile göçmenleri sindirme

bir değişiklik demektir". Sözleşmenin Türkçe metni için bkz. https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12421_1.pdf (08.09.2023).

[177] Bir yazara göre geçmişte görülen iklim değişikliklerinin kaynağı doğal sebepler iken, günümüzde yaşanan iklim değişiklikleri ise insan (antropojenik) kaynaklıdır. Bkz. Aykut Başoğlu, "Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri," *Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 7 (2014): 175-196, 176. Benzer yönde bir başka yazar da, günümüze kadar doğal sebeplerle iklim değişiklikleri yaşandığını, fakat 19. yüzyıl ortalarından itibaren ilk defa insan faaliyetlerinin iklimi etkilemesiyle yeni bir döneme girildiğini belirtmektedir. Bkz. Ebru Olgun Eker, "İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerindeki Etkileri," *Doğanın Sesi* no. 5 (2020): 13-23, 14. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli sonucunda ortaya konulan 2023 tarihli güncel raporda ise başta sera gazı emisyonları olmak üzere, insan faaliyetlerinin tartışmasız şekilde küresel ısınmaya ve buna bağlı olarak birçok aşırı hava ve iklim olayına neden olduğu birkaç kez vurgulanmıştır. Bkz. IPCC, *Climate Change 2023 Synthesis Report*, (Geneva: IPCC, 2023), https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_LongerReport.pdf (12.10.2023), 42-51.

[178] Docherty ve Giannini, "Confronting," 349.

kapasitesi dikkate alınarak söz konusu külfet paylaşımı yapılmalıdır. Önceki yıllarda yaşandığı gibi, hem her platformda insan haklarından bahsetmek, hem de parasal destek sağlayarak göçmenleri kabul etme sorumluluğundan kaçınmaya çalışmak samimiyetsiz bir yaklaşımdır.

Son olarak, yapılacak çalışmalarda ve özellikle hazırlanacak anlaşmalarda ‘kirleten öder prensibi’nin uygulanmasının adil olduğu kanaatindeyiz. Zira iklim değişikliğine katkı açısından değerlendirme yapıldığında, iklim göçünün kaynağı ve hedefi olan ülkelerin, genellikle iklim değişikliğine en az katkıda bulunan ülkeler olduğu görülmektedir.^[179] Bu nedenle milletlerarası alanda, mümkün olduğunca fazla ülkenin katılımıyla bu kişiler için çeşitli önlemler üretilmesi, planlama yapılması ve derhal hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu noktada da devletlerin külfet paylaşımı esas olmalıdır. “Çevreye en fazla zarar veren sanayileşmiş ülkeler, iklim mültecilerine koruma sağlayarak ve verdikleri zararları tazmin ederek katkıda bulunmak zorundadır”.^[180] Ne var ki iklim değişikliğine en fazla katkıda bulunan çok gelişmiş ülkeler, bu konuda sorumluluk almak istememektedir.

Milletlerarası iklim göçü henüz planlanabilir ve yönetilebilir bir aşamadır. İçinde bulunduğumuz yıllar, bu tür bir planlama yapılması için belki de son şanstır. Buna karşılık konuyla ilgili iyi ve detaylı bir planlama yapıp, milletlerarası bir mekanizma oluşturulmazsa çok yakın bir zamanda büyük bir kriz haline gelecektir. Bu nedenle henüz vakit varken, her devlet imkanları ölçüsünde, bu sorumluluğu adil şekilde paylaşmak üzere iş birliği yapmalı ve atılacak olan adımlarda aktif rol almalıdır.

[179] Benzer yönde bkz. Docherty ve Giannini, “Confronting,” 382.

[180] Ekşi, “İklim Mültecileri,” 54.

KAYNAKÇA

- Akbaş, İsmet. “İklim Değişikliği ve İklim Mültecileri: Genel Bir Bakış.” *Social Sciences Studies Journal* 4, no. 4 (2018): 5159-5172.
- Aminzadeh, Sara C. “A Moral Imperative: The Human Rights Implications of Climate Change.” *Hastings International and Comparative Law Review* 30, no. 2 (Winter 2007): 231-265.
- Bakker, Christine. “Limits and Potentialities of the Human Rights Protection System.” içinde *Climate Change And Human Rights, an International and Comparative Law Perspective*, Editörler Ottavio Quirico ve Mouloud Boumghar, 71-88. Routhledge, 2016.
- Bayata Canyaş, Aslı. “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi.” *Hacettepe HFD* 5, no. 1 (2015): 73-90.
- Başoğlu, Aykut. “Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri.” *Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 7 (2014): 175-196.
- Biermann, Frank ve Ingrid Boas. “Protecting Climate Refugees: The Case for a Global Protocol.” *Environment: Science and Policy for Sustainable Development* 50, no. 6 (2008): 8-17. (*Climate Refugees*)
- Biermann, Frank ve Ingrid Boas. “Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees.” *Global Environmental Politics* 10, no. 1 (February 2010) : 60-88. (*Warmer World*)
- Burkett, Maxine. “Legal Rights and Remedies.” içinde *The Law of Adaptation to Climate Change, US and International Aspects*, Editörler Michael B. Gerrard ve Katrina Fischer Kuh. ABA Publishing, 2012.
- Castellano, Rachel, Nives Dolšak ve Aseem Prakash. “Willingness to Help Climate Migrants: A Survey Experiment in the Korail Slum of Dhaka, Bangladesh.” *PLoS ONE* 16, no. 4 (2021). [https:// doi.org/10.1371/journal.pone.0249315](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0249315).
- Cooper, Jessica B. “Environmental Refugees: Meeting the Requirements of the Refugee Definition.” *New York University Environmental Law Journal* 6, no. 2 (1998): 480-530.

- Bonnie, Docherty ve Tyler Giannini. “Confronting a Rising Tide: A Proposal for a Convention on Climate Change Refugees.” *Harvard Environmental Law Review* 33, no. 2 (2009): 349-404.
- Duong, Tiffany T.V. “When Islands Drown: The Plight of “Climate Change Refugees” and Recourse to International Human Rights Law.” *University of Pennsylvania Journal of International Law* 31, no. 4 (2010): 1239-1266.
- Gemenne, François. “Why the Numbers Don’t Add Up: Estimates and Predictions of People Displaced by Environmental Changes.” *Global Environmental Change* 215, (2011): 541-549.
- Gibb, Christine ve James Ford. “Should the United Nations Framework Convention on Climate Change Recognize Climate Migrants?.” *Environmental Research Letter* 7, no. 045601 (2012): 1-9.
- Guterres, António. *Climate Change, Natural Disasters and Human Displacement: A UNHCR Perspective*. UNHCR. <https://www.unhcr.org/4901e81a4.pdf>.
- Gümüş Boyacı, Özgem Tuğçe. “İklim Değişikliği Nedeniyle Yerinden Edilmiş Kişilerin Korunmasına Yönelik İlk Kararlar ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Geri Göndermeme İlkesi.” *İnsan Hakları Yıllığı* 38, (2020): 41-81.
- Eckersley, Robyn. “The Common But Differentiated Responsibilities of States to Assist and Receive ‘Climate Refugees’.” *European Journal of Political Theory* 14, no. 4 (2015): 481-500.
- Ekşi, Nuray. “İklim Mültecileri.” *Göç Araştırmaları Dergisi* 2, no. 2 (Temmuz-Aralık 2016): 10-58.
- Franca, Alessandra. “Climate Change and Interdependent Human Rights to Food, Water and Health.” içinde *Climate Change And Human Rights, an International and Comparative Law Perspective*, Editörler Ottavio Quirico ve Mouloud Boumghar, 89-103. Routledge, 2016.
- Francis, Ama. “Climate-Induced Migration & Free Movement Agreements.” *Journal of International Affairs* 73, no.1 (2019): 123-133.

- Helbling, Marc. “Attitudes Towards Climate Change.” *Climate Change* 160, (2020): 89-102.
- Hodgkinson, David, Tess Burton, Heather Anderson ve Lucy Young. “The Hour When the Ship Comes in: A Convention for Persons Displaced By Climate Change.” *Monash University Law Review* 36, no. 1 (2010): 69-120.
- IOM. *Environmental Migrants and Global Governance: Facts, Policies and Practices*. Geneva: IOM, 2017. (*Environmental Migrants*).
- IOM. *Climate Change Environmental Degradation and Migration*. Geneva: IOM, 2009. (*Climate Change*).
- IOM. *World Migration Report 2005: Costs and Benefits of International Migration*. IOM, 2005. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2005-costs-and-benefits-international-migration>.
- IOM. *Glossary on Migration*. Geneva: IOM, 2004, https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_1_en.pdf. (*Glossary 2004*).
- IOM. *Glossary on Migration*. Geneva: IOM, 2019. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf. (*Glossary 2019*).
- Ionesco, Dina, Daria Mokhnacheva ve François Gemenne. *The Atlas of Environmental Migration*. London and New York: Routledge, 2017.
- IPCC. *Climate Change 2023 Synthesis Report*. (Geneva: IPCC, 2023). https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_LongerReport.pdf.
- Kaygusuz Akbay, Mehtap. “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’nin Teitiota Kararının Ardından ‘İklim Mültecileri.’” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23, no 1 (2021): 223-248.
- Kelman, Ilan. “Imaginary Numbers of Climate Change Migrants.” *Social Sciences* 8, no. 5 (2019): 131 vd. www.mdpi.com/journal/socsci.

- Khaskheli, Muhammad Bilawal, Ayalew Abate Bishaw, Jonathan Gesell Mapa ve Carlos Alves Gomes Dos Santos. "Environmental Migrants in the International Refugee Law and Human Rights: An Assessment of Protection Gaps and Migrants' Legal Protection." *Journal ScienceRise: Juridicial Science* 3, no.13 (2020): 52-59.
- Külüşlü, Emre. "İklim Göçmenliği Sorununun Hukuki Boyutu." *MHB* 40, no.2, (Prof. Dr. Cemal Şanlı'ya Armağan) (2020): 1175-1197.
- Lewis, Bridget. "Balancing Human Rights in Climate Policies." içinde *Climate Change And Human Rights, an International and Comparative Law Perspective*, Editörler Ottavio Quirico ve Mouloud Boumghar, 39-52. Routhledge, 2016.
- Lopez, Aurelie. "The Protection of Environmentally-Displaced Persons in International Law." *Environmental Law* 37, no. 2 (Spring 2007): 365-409.
- Lujala, Päivi, Bezu Sosina, Ivar Kolstad, Minhaj Mahmud, ve Arne Wiig. "How Do Host-Migrant Proximities Shape Attitudes Toward International Climate Migrants?." *Global Environment Change* 65 (2020) 102156.
- Marino, Elizabeth ve Heather Lazrus. "Migration or Forced Displacement?: The Complex Choices of Climate Change and Disaster Migrants in Shishmaref, Alaska and Nanumea, Tuvalu." *Human Organization* 74, no. 4 (Winter 2015): 341-350.
- Mayer, Benoit ve Christel Cournil. "Climate Change, Migration and Human Rights: Towards Group-Specific Protection?." içinde *Climate Change And Human Rights, an International and Comparative Law Perspective*, Editörler Ottavio Quirico ve Mouloud Boumghar, 173-188. Routhledge, 2016.
- Mayer, Benoit. *The Concept of Climate Migration: Advocacy and Its Prospects*. Edward Elgar, 2016.
- McAdam, Jane. "Protecting People Displaced by the Impacts of Climate Change: The UN Human Rights Committee and the Principle of Non-Refoulement." *American Society of International Law*, No. 114:4 (2020): 708-725. (*Non-Refoulement*).

- McAdam, Jane. "Creating New Norms on Climate Change, Natural Disasters and Displacement." *Canada's Journal of Refugees* 29, no.2 (2014): 11-26. (*New Norms*).
- McAdam, Jane. "Swimming Against the Tide: Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer?." *International Journal of Refugee Law* 23, no. 1 (2011): 1-27. (*Treaty*).
- McInerney-Lankford, Siobhan. "Human Rights and Climate Change: Reflections on International Legal Issues and Potential Policy Relevance." in *Threatened Island Nations, Legal Implications of Rising Seas and a Changing Climate*, Editörler Michael B. Gerrard ve Gregory E. Wannier, 195-241. Cambridge University Press, 2013.
- Moberg, Kara K. "Extending Refugee Definitions to Cover Environmentally Displaced Persons Displaces Necessary Protection." *Iowa Law Review* 94, (2009): 1107-1136.
- Nicholson, Calum T.M. "Climate Change and the Politics of Casual Reasoning: The Case of Climate and Migration." *The Geographical Journal* 180, no. 2 (2014): 151-160.
- Nishimura, Lauren. "Climate Change Migrants: Impediments to a Protection Framework and Need to Incorporate Migration into Climate Change Adaptation Strategies." *International Journal of Refugee Law* 27, no. 1 (2015): 107-134.
- Olgun Eker, Ebru. "İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerindeki Etkileri." *Doğanın Sesi*, no. 5 (2020): 13-23.
- Övünç Öztürk, Neva. "İklim Mülteciliği Kavramının Hukuki Görünümü: Mevcut Koruma Araçlarının Değerlendirilmesi ve Çözüm Önerileri." *TESEV Değerlendirme Notları* 6, (2021), <https://www.tesev.org.tr/tr/research/iklim-multeciligi-kavraminin-hukuki-gorunumu-mevcut-koruma-araclarinin-degerlendirilmesi-ve-cozum-onerileri/> (14.02.2022).
- Picchi, Marta. "Climate Change and the Protection of Human Rights: The Issue of Climate Refugees". *US-China Law Review* 13, no. 7 (2016): 576-583.

- Robinson, Gordon. “*Rethinking The Refugee Regime: Would a Human Rights-Based Approach to the Issue of Climate Change Refugees Produce Just Outcomes?*.” Master Thesis, Illinois State University, Department of Politics and Government, 2021.
- Safi, Sibel. *Mülteci Hukuku*. Legal, 2017.
- Scot, Matthew. *Climate Change, Disasters and the Refugee Convention*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2020.
- Scott, Dayna Nadine ve Adrian A. Smith. “The Abstract Subject of the Climate Migrant: Displaced by the Rising Tides of the Green Energy Economy.” *Journal of Human Rights and the Environment* 1, no.1 (March 2017): 30-50.
- Solomon, Michele Klein ve Koko Warner. “Protection of Persons Displaced as a Result of Climate Change, Existing Tools and Emerging Frameworks.” in *Threatened Island Nations , Legal Implications of Rising Seas and a Changing Climate*, Editörler Michael B. Gerrard ve Gregory E. Wannier, 243-298. Cambridge University Press, 2013.
- Tekin, Esra. “*Uluslararası Hukuk Bağlamında İklim Mültecilerinin Korunması Sorunu*.” TBB Dergisi 147, (2020): 313-332.
- The Nansen Conference. *Climate Change and Displacement in the 21st Century*. Oslo, Norway, 5-7 June 2011. <https://www.unhcr.org/4ea969729.pdf>.
- Töre, Nazlı. *Uluslararası Göç Hukuku*. Ankara: Turhan, 2016.
- UNHCR. *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status and Guidelines on International Protection*. United Nations High Commissioner. Geneva: 2019. <https://www.unhcr.org/publications/legal/5ddfc47/handbook-procedures-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention.html>.
- UNHCR. *Key Messages and Commitments on Climate Change and Disaster Displacement*. COP 25- Madrid, Spain, 2-13 December 2019, <https://www.unhcr.org/uk/protection/environment/5e01e3857/key-messages-for-%20cop25.html?query=climate>.

- UNHCR. *Climate Change, Natural Disasters and Human Displacement: A UNHCR Perspective*. <http://www.unhcr.org/4901e81a4.pdf>.
- Yılmaz, Fırat Harun ve Mücahit Navruz. “Küresel İklim Değişikliği, İklim Mültecileri ve Güvenlik.” ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı, (2019): 255-270.
- Yurtcanlı Duymaz, Seda. İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları: Çevresel Zorunlu Göç. Ankara: Adalet, 2021.
- Zetter, Roger. “The Role of Legal and Normative Frameworks for the Protection of Environmentally Displaced People.” içinde *Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence*, Editörler Frank Laczko ve Christine Aghazarm, 385-441. IOM, 2009.
- Ziya, Olcay. “Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri.” *TBB Dergisi* 99 (2012): 229-240.
- Warren, Phillip Dane. “Forced Migration After Paris COP21: Evaluating the “Climate Change Displacement Coordination Facility.” *Columbia Law Review* 116 (2013): 2103-2144.
- Wilcox, Shelly. “Does Brock’s Theory of Migration Justice Adequately Account for Climate Refugees?.” *Ethics & Global Politics* 14, no. 2 (2021): 75-85.
- Williams, Angela. “Turning the Tide: Recognizing Climate Change Refugees in International Law.” *Law & Policy* 30, no. 4 (2008): 502-529.
- Wyman, Katrina M. “Are We Morally Obligated to Assist Climate Change Migrants.” *Law & Ethics of Human Rights* 7, no. 2 (2013): 185-212. (*Climate Migrants*).
- Wyman, Katrina M. “United States’ Options for Receiving Cross-Border Climate Migrants.” *Climate Law* 7, no. 4 (2017): 232-258. (United States’ Options).

İnternet Siteleri

BBC News, www.bbc.com.

Finlex Data Bank, www.finlex.fi

International Organisation for Migration (IOM), www.iom.int .

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), www.ipcc.ch .

Swedish Government, www.government.se .

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, www.csb.gov.tr .

T.C. Resmi Gazete, www.resmigazete.gov.tr .

United Nations Climate Change, www.unfccc.int .

United Nations High Commissioner for Refugees, www.unhcr.org .

UNHCR, www.refworld.org .

Kararlar

Australia Refugee Review Tribunal, Case No. 0907346, [2009] RRTA 1168 (RRT, 10 December 2009), https://www.refworld.org/cases,AUS_RRT,4b8fdd952.html.

New Zealand Refugee Status Appeal Authority, Nos. 72189/2000, 72190/2000, 72191/2000, 72192/2000, 72193/2000, 72194/2000 & 72195/2000 (17 August 2000), https://www.refworld.org/cases,NZL_RSAA,4d08cf7f2.html.

New Zealand Refugee Status Appeals Authority, No 72185 (2000) NZRSAA 335 (10 August 2000), <http://www.nzlii.org/nz/cases/NZRSAA/2000/335.html>.

New Zealand Refugee Status Appeals Authority, No 72314 (2000) NZRSAA 492 (19 October 2000), <http://www.nzlii.org/nz/cases/NZRSAA/2000/492.html>.

UN Human Rights Committee (HRC), *Ioane Teitiota v. New Zealand*, CCPR/ C/127/D/2728/2016 (HCR, 07.01.2020), <https://www.refworld.org/cases,HRC,5e26f7134.html>.